Erich Erichsen
Den store dag

Erich Erichsen

Den store dag

Af en ung dansk sønderjydes optegnelser

Mine sønderjyske venner
tilegner jeg denne bog.

eBibliotek 1800

2025

Den store dag

Venner, venner, hvad er det –
dette tog af mænd og kvinder.
Se, hvor deres øjne skinner,
se, hvor de har smil om mund.
Venner, gråd mit øje blinder.
Det er Danmarks højtidsstund.

Venner, venner, hvad er det –
dette brus af danske sange
over Slesvigs dyre vange,
båret af så fri en hu.
Venner, det er mange, mange
slægters drøm, der lever nu.

Venner, venner, hvad er det –
det er grænseskel, der slettes,
vold og ufærd, der skal rettes,
sønden-å blir dansk igen.
Venner, meget ondt vil tvættes,
megen sorg: Far hen … Far hen …

Venner, venner, hvad er det –
det er troen, der belønnes,
det er håbets træ, der grønnes,
kærlighed, der mål skal nå.
Venner, aldrig mere stønnes

under åget sønden å.

Venner, venner, hvad er det –
er det drøm, vi ikke fatter.
Er det bare håb, der glatter
glemsels muld i gamle spor.
Venner, nej! *Nu mødes atter*
Danmarks folk på Danmarks jord.

December 1918.

Forfatterens forord

Han var først i tyverne og havde sit hjem en god fjerdingvej på den anden side grænsen. Han havde deltaget i krigen fra dens begyndelse, havde været med gennem Belgien og Nordfrankrig, blev derefter sendt over til den russiske front, hvor han var med i Polen, og deltog senere i kampen ved Verdun, indtil han i juli måned 1917 for anden gang var hjemme på orlov og en nat gik over grænsen.

Jeg lærte ham at kende gennem en fælles ven, der en aftenstund kort før julen 1917 indførte ham i mit hjem, og senere kom han ofte hos mig. Han var bondesøn, havde været to gange på dansk højskole, og hjalp faderen med gårdens drift, den gang krigen brød ud. Han var noget fåmælt, talte nødigt om krigens mørke sider, men kunne, når han først kom lidt i ånde, med ikke ringe lune og en let understrøm af vemod skildre de mange hændelser, hvor hans landsmænds jævne, sunde humør og deres frejdige livssyn havde fået lejlighed til at ytre sig.

Om sin flugt og de nærmere omstændigheder ved denne, var han derimod altid tavs. Han berørte aldrig det emne, uden rent i forbigående, og jeg spurgte ham aldrig. Jeg havde det bestemte indtryk, at alt, hvad der stod i forbindelse med denne flugt, var noget, han helst gemte hos sig selv.

Han blev ved at komme i mit hjem indtil en dag i begyndelsen af december 1918. Da så jeg ham foreløbig for sidste gang. Han havde, indtil da, haft en beskeden stilling i en forretning i hovedstaden, nærmest som en slags opsyn på et

lager. Men han ønskede nu at komme begivenhederne på noget nærmere hold og havde derfor søgt og fået en plads på et kontor i én af de jyske grænsebyer.

Han kom en aftenstund for at sige farvel og var da noget mere talende end sædvanlig. Men der var alligevel en vis stilfærdighed over ham og over alt, hvad han talte om. Mest talte han om Sønderjyllands genforening med Danmark. Men han talte om det på samme måde, som man taler om et håb, der gennem lange tider har beskæftiget éns tanker og sind så stærkt, at dets endelige opfyldelse kommer som en naturlig fortsættelse af håbet. Ikke som en overraskelse, men som en forudsætning. Men der var samtidig en lykkelig varme over hans ord, en stille bevægethed, der viste, hvor dybt og inderligt han imødeså genforeningens time. Lønnen for to slægtleds udholdende og trofaste lidelser og kampe.

Aftenen efter, lige inden han gik til toget, kom han igen og gav mig da nogle optegnelser, som han havde gjort i det halvandet år, der lå mellem hans flugt og den dag. Han bad mig læse dem og gav mig frie hænder over dem, dersom jeg mente, de kunne have nogen interesse for andre.

– Der mangler jo endnu nogle afsluttende linjer, sagde han med et lille smil. Men dem kan jeg først sende dem en anden dag, og måske først, når jeg atter står på mine fædres grund. Jeg skal ikke glemme det. De skal nok blive den første, der hører fra mig. Og så velkommen på Loviselund, forhåbentlig inden ret længe. Dannebrog skal nok være hejst den dag, De kommer …

Da jeg var blevet ene, satte jeg mig til at læse lidt i hans optegnelser, men det blev sent, inden jeg kom til ro. De

fængslede mig meget, både ved deres alvor og deres lune, og de gav mig et smukt billede af ham, sådan som jeg havde lært ham at kende og sætte pris på ham: stilfærdig og klog, følelsesfuld, men altid fri for de meget stærke ord, beskeden og trofast.

Jeg gengiver her disse optegnelser, ganske således, som han selv har nedskrevet dem. Jeg har hverken trukket fra eller lagt til. Og jeg tror de kan læses uden pegepind.

1917

En grænseby, juli 1917.

Så sidder jeg da endelig her på et beskedent lille hotelværelse med næsten tre års forvirrede oplevelser bag mig, og når jeg tænker på, hvad jeg har set og været med til i disse tre år, forstår jeg egentlig ikke, hvorledes jeg har kunnet holde det ud så længe. Samtidig må jeg med den dybeste smerte mindes alle de kære venner, jeg har mistet, og alle dem, som døden endnu skal tage, inden alt dette frygtelige er til ende.

Du gode Gud, hvad er det dog for en ulykke og jammer for os alle.

Men samtidig må jeg tillige tænke på, om det nu også er rigtigt, det jeg har gjort. Jeg regner ikke længere med, at jeg er flygtet. Dertil har jeg været i min gode ret. Jeg har døjet mere, end man med rimelighed har krav på at jeg skulle døje, blot fordi jeg har haft den skæbne at leve under et fremmedherredømme. Jeg gik ikke i krig for Tysklands sag, for Tysklands sag har aldrig været min og kan heller aldrig blive det. Det var for min fædrene jord, jeg kæmpede. Det var mit hjemlands håb og mit hjemlands fremtid, der havde krav på mig. Det kan kun være overfor det, jeg kan have handlet urigtigt, hvis jeg i det hele taget kan siges at have handlet urigtigt. Men jeg kunne ikke mere. Jeg havde ikke kræfter til mere, hverken fysisk eller åndeligt. Jeg var ikke bange for døden, for den har jeg aldrig været bange for i de tre år, jeg har været med. Det var ikke frygt, der bestemte mig til at gå over

grænsen. Jeg har aldrig kendt til frygt i den forstand, at jeg ikke har turdet gå med til det, der blev mig pålagt. Her har jeg altid været både rolig og villig.

Det var noget helt andet, der bestemte mig til at flygte, men noget, som jeg egentlig ikke fuldtud kan gøre rede for med ord. Det var noget inde i mig, noget i mit sind, der bestemte mig til det. Det kom over mig uden egentlige overvejelser og uden at jeg ræsonnerede mig til det. Det var en beslutning, der fødtes ganske ubevidst og som et udtryk for dette, at nu kunne jeg ikke mere.

Jeg mindes en nat i en skyttegrav foran Verdun.

Jeg var kommet derud for fire døgn siden og havde ikke i disse fire døgn fået ret mange timers rolig søvn. Jeg var så træt, at jeg næsten ikke kunne holde mig oprejst. Min krop var kraftesløs. Det var som om alle mine muskler var døde og som om alle mine tanker stod stille. Jeg havde længe stået og stirret ud i den tågede, grå nat, men så på en gang var det som om min hjerne blev tom, mine øjne lukkedes, min krop slappedes, og jeg sank om og faldt i søvn med det samme. Jeg kunne ikke mere. Jeg havde ikke noget som helst herredømme over mig selv i det øjeblik.

Det var i sjælelig forstand en ganske lignende følelse, jeg havde, den gang jeg besluttede mig til at gå over grænsen, så snart jeg kom hjem på orlov. Jeg kunne ikke mere. Alting sank sammen i mig. Jeg havde ingen vilje til at være med mere. Jeg havde kun én eneste tanke: *Nu skal det være forbi altsammen.*

Det var ikke en tanke, der kom og gik, sådan som tanker kan komme og gå, men det var en tanke, der fyldte mit sind helt, og som ikke lod mig have ro. Det var en beslutning af den slags,

som man ikke kan stride imod, og som man ikke kan blive herre over. Den kræver uimodståeligt at blive fulgt. Hele ens sind *vil* den vej og der er ingen plads for modsigelser.

Jeg kan ikke forklare det bedre, eller på nogen anden måde, men jeg tror alligevel, de fleste vil kunne forstå mig. I hvert fald de mange, der har været i den samme situation, som jeg.

Jeg fik fjorten dages orlov én af de første dage denne måned, og samtidig med, at denne orlov blev mig meddelt, var jeg fast bestemt på ikke at vende tilbage. Jeg husker, hvorledes én af mine kammerater, der stod ved samme kompagni, som jeg, aftenen før jeg skulle rejse, spurgte mig, om han så mig mere, eller om jeg havde besluttet mig til at gå over. Han sagde, at han kunne tænke sig det sidste.

Jeg svarede ham, som det var min beslutning, at jeg ville søge at komme over grænsen. Jeg lagde slet ikke skjul på det overfor ham. Jeg vidste, at han ville være tavs.

– Jeg kan ikke længere, du, sagde jeg til ham. Han greb min hånd og trykkede den hårdt, og samtidig gled der et vemodsfuldt smil hen over hans grå ansigt, idet han sagde:

– Næste gang bliver det min tur, hvis jeg da lever så længe. Hils dem nu allesammen derhjemme og på den anden side og sig, at jeg er ved godt mod.

Det kom stille og roligt. Han var altid så jævn og ligevægtig i sindet, min kære, trofaste kammerat. Han kunne altid tale om tingene, som den kan, der kender kårene og ved, hvad der kan hænde os allesammen i en ond og forrykt tid.

Desværre kom hans tur aldrig. Han faldt nogle dage senere under et voldsomt stormangreb. Han fik den ros med sig i sin

grav, at han havde været blandt de forreste og de modigste, og at han var frejdig og gudhengiven i alt til det sidste.

Jeg mindes for resten en historie, der også vedkommer ham. Jeg skriver den ned med det samme, fordi jeg synes den er så betegnende for det lune, der ofte kunne beherske mine landsmænd.

Min kammerat, lad mig kalde ham Jørgen, havde det samme kompagni, hvor han og jeg stod, en god ven fra drengeårene. Han hed ret og slet Jens Jensen, men vi kaldte ham aldrig andet end *Galopskrædderen*. Han var, inden han blev indkaldt, svend hos en landsbyskrædder på Als, og bevægede sig altid i en slags sidelæns, pudsig galop. Deraf kom navnet. De to var ganske uadskillelige. Deres gamle drengevenskab bandt dem sammen i godt og ondt på en både rørende og smuk måde.

Det, jeg vil fortælle, hændte en dag, mens vi lå foran Verdun, hvor vore og franskmændenes skyttegrave mange steder var så nært ind på hinanden, at det undertiden kunne falde vanskeligt nok at holde rede på, hvad der var vort og hvad der var deres. Vi havde haft en lille skærmydsel, der for resten ikke betød ret meget, men da den var ovre, og Jørgen og jeg igen kom tilbage til vor stilling, kunne vi ingen steder finde skrædderen. Han var forsvundet. Jørgen var meget urolig derover, og han gik længe omkring og spurgte:

– Men hvor er skrædderen henne. Er der ingen, der har set noget til skrædderen.

Derefter gav han sig til at råbe:

– Skrædder. Skrædder. Hvor er du. Så svar dog, skrædder.

Der var et øjebliks tavshed, men så hørte vi fra en skyttegrav i nærheden ovre i de franske linjer, skrædderens karakteristiske,

spidse stemme skingre på sit udprægede alsingermål:

– Æ er her. Æ er her. Æ har taven øver halvtres franskmænd te faeng.

Vi lo allesammen. Det lignede Galopskrædderen at tage tingene på den måde.

Så råbte Jørgen over til ham:

– Jamen skynd dig så og kom herover med dem, Skrædder.

Og skrædderen svarede rapmundet:

– Æ kan it, do. Æ kan it. Di vil slet it slip mæ. Di er kommet sådden til at hold a mæ, sejer di. Æ har lovet å bliv ve dem. Men æ skal nok hils fra jer ålsammen i Verdun.

En grænseby, juli 1917.

Når jeg søger at genkalde i min erindring, hvilke tanker, der beherskede mig på rejsen hjem, bliver der egentlig ikke meget at skrive om. Vi var flere, der rejste sammen, men jeg tror nok, at jeg var ret tavs og umeddelsom det meste af tiden. Det eneste, mine tanker kredsede om, var, hvordan jeg nu bedst kunne slippe over. Jeg vidste jo nok, at det var halsløs gerning, men det bevægede slet ikke mit sind. Det ofrede jeg ikke ret mange tanker. Risikoen betød egentlig ikke noget for mig. Jeg var jo efterhånden blevet vænnet til at betragte al risiko som noget ganske dagligdags og derfor også så temmelig ligegyldigt i den forbindelse. Jeg havde lært, hvad man risikerer hver time på døgnet i krig, og det var blevet til et med min bevidsthed og min tilværelse.

Det var kun det rent praktiske, jeg tænkte på. Det var stedet og tiden og måden, jeg grundede over. Jeg lagde planer om, hvordan jeg bedst kunne klare mig i de forskellige situationer.

Det var vist i udpræget grad *soldatens* temperament eller instinkt, der arbejdede i mig. Den hurtige omtanke og evne til i en fart at afveje alle muligheder og alle farer, således som den udvikles og skærpes fra dag til dag, når man i tre år har prøvet krigens liv og vilkår og ved, hvad det hvert øjeblik kan gælde, dersom man ikke er vagtsom og snarrådig, og dersom man ikke forstår at benytte sine erfaringer og det, man efterhånden har opdaget som sandsynlighedens resultat.

Krigen er jo gentagelsernes sum mere end noget andet.

Dette er for resten ikke mit eget udtryk, men noget, jeg har læst en gang et eller andet sted, jeg husker ikke længere hvor. Men det er rigtigt.

Da jeg nærmede mig mit hjem, svandt imidlertid alle andre tanker og gav plads alene for hjemfølelsens glæde. Når man har set, hvorledes den jord, der er vi landsbyfødtes helligdom mere end nogen andens – fordi kun vi helt til bunds forstår dens og bondens daglige samliv og samarbejde med hinanden og hans hjertes ømme samfølelse med hver en lille, frodig tue – når man har set, hvorledes krigen har hærget og for mangfoldige åringer ødelagt tusinder af bondeslægters trofaste og hengivne arbejde meden frodig og livgivende jord, der nu kun er den sørgeligste goldhed og øde, ja, så er det en forunderlig fryd pány at se sine fædres agre, som den gang man forlod dem.

En saftiggrøn eng med græssende og gumlende kvæg, en ager med gylden rug i moden kraft, eller en have, hvor hver eneste lille plet fortæller om trofaste og kærlige hænders trolige og daglige røgt for at give liv og vækst til det altsammen – det er en oplevelse for os, der har været med til at søndertrampe og til

tifold at handle ilde mod jordens liv og øve helligbrøde mod dens væsen og dens bestemmelse.

Det var en forunderlig, lykkelig følelse, der greb mig her i mine fædres gamle land. Ganske vis havde krigen taget meget fra os, megen glæde, mange håb, megen lykke og, ikke mindst, så megen sund og kraftig ungdom. Men ét har den endnu ladet os beholde, det, der er vor slægts grundvold og det der gennem to menneskealdres kamp har været vort lykkeligste eje og vor lykkelige styrke: *den fædrene jord* i al sin skønne og frodige kraft. Den jord, der hver dag fortalte os, at vi ikke alene kæmpede for vort eget, men også for dem, der skulle komme efter og kæmpe videre, når vi en gang var segnet. Den jord, der stadig gav os den skønne lære, at af alt, hvad der segner og dør, vokser der nyt med rigere kraft og frodigere styrke, bare det bliver hegnet og hæget om med trofaste hænder.

I mit møde med dem derhjemme og med mit gamle hjem var der noget tyst og stille. Det var ingen overstrømmende glæde af den slags, der kræver stærke ord, for at give sig udtryk. Det var ikke den slags frydefuldhed, der trænger til voldsom udløsning. Det blev altsammen ikke til meget andet end få ord og sindig tale. Men der var en forunderlig lykke i det altsammen, en skælvende herlighed, der boblede i mit bryst og fik mig til at græde som jeg kun har grædt, den gang jeg var barn. Det var en fortryllelse, som jeg slet ikke kan give udtryk i ord. Jeg syntes, der var sådan en skinnende solglans over alt, og jeg blev så fyldt med ømhedsfølelse mod alt og alle, lige til det mindste, lille kræ og til hver blomst og hvert blad i den gamle have, der lå og smilede i sin gammelkendte frodighed og farvepragt.

Jeg gik som en beruset omkring og så på det altsammen. Jeg måtte se det igen, lige fra det yderste markskel med den gamle hasselhæk, hvor jeg skar mine flitsbuer som dreng, og hvor jeg sled med min nøddekrog om efteråret, og til de bittesmå guldunede kyllinger omme bag kostalden og den ærværdige hyld omme bag ladens vestre, solvarme gavl. Den gamle, knortede hyld, som bedstemor altid sagde, at vi skulle tage hatten af for, thi den var god både for kolden og meget andet slemt, der kunne ramme menneskene.

Jeg fyldtes med en sum af erindringernes mangfoldighed, og de var så friske og levende, som ingen sinde tidligere, når jeg havde været hjemme. Det strømmede ind på mig med helglemte og halvglemte minder fra min barndom og min drengetid, når jeg lå og solede mig på et hølæs hjem fra engen med den sødlige duft gennem alle mine sanser, eller når jeg lå og lugede i roerne eller svang leen så ryg og lænder værkede, som om jeg var banket. Jeg huskede også de solfyldte aftentimer udenfor havehegnet, grøftekantens duftende frodighed med piberøg og hænderne bagom nakken i henslængt velvære, mens passiaren gik, sindig og sorgløs, om byens nyt og de allersidste kærestehistorier.

Hvor var éns liv dog lyst og frimodigt den gang, og hvor var det, som vi så de gamle kæmpe for, dog herligt og løfterigt mod det, der nu tog vore liv og vore kræfter og ødte så meget af det, hvortil vi skulle sætte vor lid i de åringer, der skulle komme, når de ældre blev for gamle og gav os unge styret, både over jorden og fremtidshåbet.

Det var så smukt, så skønt, så velsignet, altsammen, ikke mindst fordi jeg egentlig nu for allerførste gang rigtig til bunds

forstod, hvad mit hjem og mine fædres jord var for en dyrebar klenodie.

En grænseby, juli 1917.

Hele tiden, mens jeg gik derhjemme den første dag, var beslutningen om flugten næsten ikke et eneste øjeblik i mine tanker. Jeg var så optaget og så glad ved alt det andet. Det var først om aftenen, da jeg lå i min seng i mit gamle kammer i gavlen mod vest, hvorfra jeg havde det videste udsyn hen over egnen med de hvidkalkede gårde og de levende hegn til den ærværdige tungttårnede kirke, der stod som en udkigsmand på en bakkekam og samlede os alle i sorg og glæde omkring sin ærværdige, hundredårige granitfod – det var først da, at det rigtig gik op for mig, hvad det var, jeg havde til hensigt at forlade.

Så jeg det måske nogen sinde igen. Betød *det*, at jeg havde besluttet mig til at vende krigen og dens kår ryggen, ikke samtidig det usigeligt trøstesløse, at jeg gjorde mig selv til en *hjemløs* med det samme. Også dér, hvor jeg agtede mig hen, var der hvidkalkede gårde og levende hegn og gamle, ærværdige kirker, hvor slægter kom og slægter gik og til sidst fandt stridens evige hvile. Men *den* slægtens gamle jord, som min far og min farfar havde elsket og værget med en trofasthedens stædighed, der havde givet deres liv sit egentlige og hellige indhold, den skulle jeg måske aldrig mere se og endnu langt mindre komme til at eje.

Det var en tanke, der voldte mig bitter smerte. Jeg syntes til sidst det var et forræderi, jeg var ved at begå, et forræderi mod slægten, mod jorden, mod de døde og de levende, mod alt det,

der var blevet kæmpet for og stridt for med en hjerternes trofasthed, der var vor hæder og ære.

Det blev til en søvnløs og hviløs nat, hvor alle slags bebrejdelser borede deres brande i mit sind og fik mig til at ængstes for mig selv. Jeg syntes til sidst jeg måtte opgive mit forehavende og tage døden eller livet, sådan som fremtiden og skæbnen nu helst ville det. Jeg syntes ikke jeg havde ret til at forlade den jord og det hjem, der havde arveret både til mig selv og til mit arbejde.

Jeg talte dagen efter med min far om det. Han smilede så vemodsfuldt, da jeg gjorde ham rede for mine tanker. Men han gav mig ikke ret. Han forstod så godt, at jeg ikke kunne mere. Der var jo grænser for, hvad et menneske kunne yde, både legemligt og åndeligt, og jeg havde sikkert ydet mit til det alleryderste.

– Og så har vi jo håbet, sagde han. Det håb, der lever i os alle i denne frygtelige tid. Men ikke håbet alene, for det kan jo umuligt være Vorherres mening, at vi skal lide alt dette for intet. Der må komme en lykkens dag efter dette. Der må være en løn for at lide og miste. Det er ikke alene mit håb, men det er også min *tro*. Min urokkelige, sikre tro. Og det er ikke min alene. Det er troen hos os alle. Hvorledes skulle vi ellers kunne holde det ud altsammen uden at fortvivle. Og så har vi jo da også din bror tilbage.

Det kom så stilfærdigt, men der var al en urokkelig overbevisnings faste styrke i min faders ord. Det var ikke en fattig klamren sig til noget, der lurede med alskens dårlig samvittigheds tvivl i krogene. Det var en sand og sund

gudsfrygts klippefaste overbevisning om, at der også i dette liv gives løn for de lidelser, der bæres i ydmyghed.

En grænseby, august 1917.

Så kom den aften, da jeg om natten ville forsøge at gå over grænsen. Jeg havde i forvejen lagt alt til rette med rolig omtanke, og jeg mente jeg kendte egnen, både i sol og i nattens mørke. Jeg kunne oppe fra min barndoms og ungdoms gavlværelse se over i det gamle land. Det og vort gled så stille og umærkeligt over i hinanden. Det var som om det hørte usvigeligt sammen efter skabelsens lov. Jeg husker så tydeligt, hvordan jeg havde kunnet stå deroppe og på festdage se flaget vaje i sommersol og sommerblæst. *De* farver og landet klædte hinanden og gjorde hinanden skønnere. De gled sammen i lykkelig forening.

Klokken var blevet henad elleve, og det havde småregnet hele dagen. Henad mørkning begyndte det desuden at blæse op og regnen tog til. Det var mørkt og koldt, da vi tog afsked, og i det øjeblik, da jeg havde rakt min far og min mor og min bror hånden til afsked og farvel – det allersidste måske i dette liv – meldte frygten sig pludselig hos mig. Jeg frøs og det dirrede gennem mig af spænding og afskedens fortvivlede alvor.

De andre dage havde jeg levet så fortrøstningsfuldt i det håb og den tro, der var min fars: Gensynets og genforeningens. Men i det øjeblik var det, som om det gik til grunde altsammen. Jeg følte kun afskedens fortvivlelse. Jeg syntes det var som at stå ved et dødsleje og sige farvel til tre, hvis hænder jeg trykkede for sidste gang, og hvis kære træk det aldrig mere ville blive mig forundt at skue. Jeg havde mest af alt lyst til at blive, hvor jeg

var, og vende tilbage, hvorfra jeg kom, når min orlov var forbi, for dog ikke helt at miste håbet om et gensynets mulighed. Men så sagde min far, idet han lagde hånden på min skulder:

– Ja, så farvel da, min kære dreng og Vorherre være med dig. Nu er det vist bedst, at du kommer afsted. Hils det altsammen fra mig derovre. Altsammen du.

Så rev jeg mig løs og gik med faste skridt ud af gården, tværs over vejen og ind over markerne, jeg gik hurtigt til og så mig længe slet ikke tilbage. Al min frygt og al min tvivl var som blæst bort med det samme. Jeg bed alle mine tanker sammen om dette ene, at nu var det livet, det gjaldt, og nu måtte jeg være beslutsom og snarrådig. Jeg husker så tydeligt, at jeg stod stille et øjeblik og smilede hen for mig. Mit sind var pludselig fyldt med al spændingens mærkelige fryd. Den er ufattelig og uforklarlig. Den er som en dirrende længsel, en frejdig spændstighed, en følelse af svulmende kraft og mod og et koldt, næsten frysende herredømme over alle tanker og alle kræfter, der synes at kunne gøre selv det umulige muligt.

Jeg vendte mig om. Min krop lå i damp. Indenfor min uniform havde jeg et sæt civilt tøj på. Uniformsfrakken snærede om mit bryst, og jeg måtte løsne knapperne et øjeblik for at få åndet helt og dybt ud. Mit blik søgte hen i den retning, hvor mit hjem lå, og jeg kunne gennem regnen og mørket skimte en lille, spæd lysprik. Jeg kunne skønne, at der måtte være tændt lys oppe i min barndoms og ungdoms gavlværelse. Jeg stod lidt og stirrede mine øjne trætte gennem mørket for at holde den lille lysprik fast. Det var den allersidste hilsen fra mit hjem. Så bøjede jeg hovedet, og med hviskende stemme bad jeg min barndoms aftenbøn. Derefter vendte jeg mig om og gik

langsomt hen mod et hegn, krøb forsigtigt igennem det og havde, såvidt jeg vidste, en god kilometer til grænsen.

Jeg lænede mig mod hegnet og pustede lidt, samtidig med at jeg så mig omkring så godt det lod sig gøre, for at være helt sikker på retningen. Jeg havde intet helt bestemt holdepunkt for min stedsans i det tunge, regnvåde mørke. Jeg vidste kun, at blæsten stod ind for stik nordvest og at min vej skulle gå hen over et fladt engdrag med et enkelt lavt dige, lige inden jeg nåede grænsen.

Da jeg følte mig helt sikker på, at jeg havde fundet retningen, lagde jeg mig ned og krøb langsomt fremad på alle fire. Regnen piskede i hidsige stråler mod min ryg, og vandet rislede gennem mit tøj, på mine ben og ned ad mine arme. Jeg fornam det imidlertid slet ikke som kulde. Min krop var gennemhedet som i damp, og jeg kunne mærke hvert eneste af mit hjertes slag som et smertende sting i siden.

Så jog jeg begge arme, næsten til skuldrene, i en smal, vandfyldt grøft, samtidig med at mit ansigt huggede mod vandet, så jeg fik mund og næse fyldt og gispede af kvalme. Men jeg kom hurtigt over og lagde mig derefter om på siden med ryggen mod blæsten og pustede ud. Mine hænder var sorte og fedtede af slimet mudder, og jeg kunne mærke vandet svuppe i mine støvler.

Da jeg havde ligget lidt, krøb jeg videre. Jeg var nu gennemvåd ind til skindet, og jeg begyndte af og til at ryste af kulde. Jeg fornam det som smertende trækninger ned over min ryg og langs ned ad mine ben til knæet. Hver gang jeg trak vejret, var det som om kulden bed i mine lunger og mit åndedrag blev til hårde, hivende stød.

Jeg måtte hvile mig pány. Jeg havde en underlig, sløv søvnighedsfornemmelse, en lyst til at blive liggende, lukke øjnene og sove bort fra det hele. Men så tog jeg mig sammen og krøb videre, indtil jeg nåede det dige, som jeg vidste gik i lige linje omtrent hen til grænsen.

Jeg lagde mig i læ af dette dige og hvilede ud igen. Nu var der ikke mere end højst hundrede skridt til det sidste hurtige løb for at nå over. Men hundrede skridt er en lang vej, når man hele tiden skal kravle frem på alle fire. Jeg lå længe og pustede og blev angst, hver gang jeg kunne høre mit eget, hivende åndedrag, og samtidig begyndte alle nattens mærkelige og uforklarlige lyde at ængste mig. Jeg syntes hvert øjeblik, at jeg kunne høre listende skridt og hviskende stemmer. Jeg anstrengte mit syn og min hørelse til det yderste og krøb sammen som en klump, dér hvor diget og den flade engbund mødtes.

Så kravlede jeg langsomt og forsigtigt langs diget, indtil det holdt op og den jævne bund begyndte. Jeg lagde mig fladt ned, en lille smule løftet på albuerne for at se efter vagtposterne. Jeg lå længe og stirrede frem gennem mørket og med regnen og blæsten piskende mod ansigtet, men jeg kunne intet øjne.

Jeg vidste imidlertid, at de skulle være der, og til sidst så jeg to mørke skikkelser et stykke borte. De kom langsomt mod hinanden, stod lidt stille, og gik derefter hver til sin side.

Jeg lå lidt og åndede ud, rejste mig derefter på hug og stirrede hurtigt og anspændt til begge sider. Og da jeg til sidst kun kunne øjne dem som to sorte skygger, der straks efter gled ud i et med mørket, rejste jeg mig og løb fremad, halvt sammenbøjet og med hovedet dukket ned mod brystet.

Jeg blev ved at løbe, sprang, snublede nogle gange, rejste mig hurtigt og anspændt og fortsatte mit løb. Jeg følte gennem alle mine sanser, at dette var en flugt for livet. Det hamrede i min nakke, det peb i mit bryst af anstrengelse og spænding, det gennemvåde tøj tyngede mig som en svær byrde og gjorde mine ben til bly og hele min krop dirrede.

Til sidst begyndte mine ben at slingre under mig, jeg kunne ikke få vejret mere, og til sidst segnede jeg om på en græsmark i noget kløver, der duftede stærkt og sødt, og krøb sammen som en træt og forpint klump.

Jeg ved ikke, hvor længe jeg lå sådan. Jeg havde bare én eneste følelse: at jeg var træt og at jeg skulle hvile, så kunne der ske hvad som helst der ville. Det var mig i det øjeblik fuldkommen ligegyldigt. Jeg frøs, mine klæder var som limede til min krop, og mine ankler smertede. De våde støvler klemte som en tang om hælen og i svangen.

Jeg kunne høre blæstens sus som en stadig syngende tone, regnen piskede mod mit ansigt og jeg lukkede øjnene, pressede dem hårdt sammen, sådan som jeg husker jeg gjorde, da jeg var dreng, når det var mørkt og alting omkring mig syntes at gemme noget ondt og lurende.

En grænseby, august 1917.

Jeg kom ikke længere med mit skriveri sidst. Jeg blev med et så træt og syntes jeg fik den samme selvopgivende fornemmelse, som den gang jeg lå i regnen og blæsten med duften af den drivvåde kløver omkring mig.

Men nu fortsætter jeg i aften. Det er vejr til det. Regnen pisker i hårde stød mod min rude, og jeg kan høre blæsten fløjte

hen over hustagene. Det er vejr til at gå over i, og Vorherre være nådig mod dem, der er på færde i nat. Det er vist mange. Der er i hvert fald kommet så mange over i de sidste nætter.

Da jeg havde ligget en tid, rejste jeg mig og gik langsomt videre hen over marken. Jeg havde på følelsen, at jeg måtte være på den rigtige side, men jeg var alligevel ikke helt sikker på det. Jeg stod nogle gange stille og så mig omkring, men jeg kunne intet se gennem det regnslørede mørke, og der var ikke andre lyde, der nåede mit øre, end blæstens vemodige stønnen hen over den våde jord.

Da jeg havde gået lidt, øjnede jeg lys et stykke borte. Det var et blegt skær som af en ensom stjerne, der uanet dukker frem mellem ilsomme, tunge skyer. Jeg satte kursen efter dette lys og lidt efter stod jeg udenfor et lille husmandshus ved en snæver opkørt markvej.

Der var ikke rullet ned for vinduerne, eller noget trukket for, og jeg gik derhen og kikkede forsigtigt ind. Jeg så en halvgammel kone, der sad ved et bord med hænderne foldede på bordpladen. Hendes ansigt havde det rolige udtryk, som ansigter næsten altid får, når man sidder og hører på en enstonig stemmes stadige, grå lyd. Overfor hende sad en arbejdsklædt, gråsprængt mand med en avis foran sig og læste. Jeg kunne se dens titel. Den hørte hjemme dér, hvor jeg var søgt hen.

Jeg var altså på den rigtige side, og i samme øjeblik følte jeg mig ubeskrivelig glad. En rolig, men alt overskyggende glæde fyldte mit sind og lod mig glemme både kulde og spænding og angst. Det var som en lys og lykkelig opvågnen efter en ond

drøm, og jeg husker, at jeg lænede mig mod muren og åndede ud i frimodige drag.

Jeg fandt mit ur frem og så på det ved vinduets svage lysskær. Det viste omtrent halvto. Jeg havde altså brugt halvtredje time til at tilbagelægge de godt to eller tre kilometer, der var fra mit hjem og til dette ensomme hus. Jeg syntes, at disse halvtredje time havde været som en lang, ond tid. Jeg syntes det var både dage og uger siden jeg forlod dem derhjemme, dage og uger siden jeg trykkede deres hænder og min far lagde sin hånd på min skulder til det sidste farvel.

Så gik jeg om til husets indgangsdør i gavlen. Den var ikke låset, og et øjeblik efter stod jeg i en trang, stenpikket forstue. Der førte en stige op til loftet og et svagt lysskær gled ud gennem dørens utæthed inde fra stuen.

Jeg hørte en hund knurre og derefter smågø inde bag døren og nogle ord, som jeg ikke kunne forstå.

Lidt efter blev døren åbnet og manden stod foran mig. Han så sig omkring og derefter på mig. Samtidig hørte jeg konen derindefra spørge med træt stemme:

– Er det én af dem derovrefra, Hans.

Derefter svarede manden, idet han rakte hånden frem imod mig:

– Det er det nok. I Guds navn, kom kun indenfor.

Konen havde nu også rejst sig, og idet hun strøg glattende ned over det ternede bomuldsforklæde, sagde hun med et varmt smil:

– Sagde jeg det ikke nok, far, at vi fik gæster i nat. Det er jo altid i den slags vejr, de kommer.

Så fik jeg min drivvåde uniform af, mine støvler og strømper også, og et par lune sivsko på, og derefter blev jeg bænket ved bordet derinde. Lidt efter blev der sat mad og varm drikke foran mig, men der blev hele tiden ikke spurgt om ret meget. De to var tavse og stille, men gennem tavsheden og stilheden lyste der en kærlighed og en omhu, som jeg aldrig vil glemme dem.

– Der kommer så mange den vej her, sagde konen en gang til mig, mens hun så på mig med et skønt smil. Men der er vist også mange, som har haft det rigtig ondt.

Da jeg havde spist, sagde manden:

– Skal vi så gå til ro. Det er den vej her. De kan jo nok ligge i høet oppe på loftet, for anden plads har vi ikke. Vi er jo kun småfolk.

Så tændte han en lygte, og da vi var kommet ud i den stenpikkede forstue og op ad stigen til loftet, rakte han mig hånden og trykkede den varmt.

– Godnat, sagde han, og sov nu godt. Der lå også én heroppe sidste nat. Han var kun atten år, stakkels knægt.

Så satte han lygten fra sig og krøb ned ad stigen, jeg kunne høre hans træskos klampren mod forstuens stenpikning og en træt rømmen.

Ja, så er der egentlig ikke mere at skrive om, for at skildre den følelse af glæde og befrielse, der beherskede mig, da jeg lå i det lune, duftende hø, formår jeg alligevel ikke. Jeg sov som en sten og drømte så smukt. Jeg drømte at jeg lå i min barneseng derhjemme, og at min mor sad hos mig og foldede mine hænder i hinanden, mens hun hviskede, sådan som hun altid gjorde, da jeg var barn:

– Så beder vi din aftenbøn sammen, min dreng, for at du kan vågne i morgen med et smil.

Og jeg husker det så tydeligt. Jeg smilede, da jeg den næste morgen slog øjnene op og så solen skinne ind gennem det lille tagvindue og hen over loftet.

Jeg var jo, Gud ske tak, borte fra alt det onde. Jeg var i det kære, gamle land.

En grænseby, august 1917.

Nu har jeg været her i byen i otte dage og det er vist egentlig på tiden, jeg tænker på at få noget at bestille. Jeg tror jeg tager ud til lærer H. i V. i morgen. Han er jo kommet så tit derhjemme, han kan sikkert give mig et godt råd, og så får jeg samtidig lejlighed til at hilse hjemmefra. For resten er der såmænd nok, der vil tage sig af mig med elskværdighed og venlighed, men jeg holder nu alligevel mest af at have det for mig selv. De er meget rare, mine kære landsmænd, men de er så nysgerrige, og de vil hele tiden have, at jeg skal fortælle. Det er sært, de ikke kan forstå, at jeg helst holder alt det, der nu ligger bag mig, på afstand og taler så lidt om det, som muligt. Det er undertiden næsten som om de finder noget særligt tiltalende ved en rigtig voldsom udmalen af krigens lidelser.

Jeg er for resten ligefrem blevet fed og rund i de otte dage, jeg har været her. Jeg synes næsten jeg strutter mere, end man har lov til, når man har været i krig i tre år. Jeg ser vist nærmest ud, som om jeg hele tiden har ligget i min kære mors dragkisteskuffe, pakket godt ind i vat. Men der er sandelig heller ingen mangel her i byen, skønt de går og jamrer

allesammen. Jeg kunne unde min bror sådanne otte dages god affodring, så kunne han måske også igen få runde kinder.

Det er ækelt med den jamren. Vi fik for eksempel i dag en rigtig god, dansk øllebrød og bagefter klipfisk, oven i købet med smør. Men der var naturligvis et par stykker, som syntes, at det ikke var godt nok.

– Sådan noget hundemad, var der én som sagde efter middagen, og det giver man tres kroner for om måneden.

Han skulle bare prøve, hvad det betyder at tørste og sulte og ikke vide, hvornår man igen får ordentlig mad.

Jeg husker en gang, da vi ikke havde fået noget at drikke i fire døgn. Vi lå ude i den yderste linje og al vor drikke var sluppet op. Vi gik med småsten i munden, for at narre lidt spyt frem, og der var ingen udsigt til, at det kunne blive bedre foreløbig. Franskmændene holdt en sådan spærreild vedlige, at det var umuligt at få noget som helst ud til os.

Det endte med, at vi ved nattetid kravlede på alle fire op af skyttegraven og et stykke hen ad jorden, hvor der var en stor vandpyt. Her drak vi af det vand, der var, i selskab med stinkende kadavere, som under alle andre omstændigheder ville have fyldt os med afsky. Men det var der såmænd ingen, der tænkte på, den gang. Vi var kun glade ved, at vi i det hele taget kunne få noget fugtigt at læske os på.

Eller den gang vi forfulgte russerne ovre i Polen. Det gik så hurtigt, at forplejningen ikke altid kunne følge med, og der var to døgn, da vi ikke fik noget mad. Vi levede af kålblade og de brødstumper, vi kunne finde dér, hvor russerne havde været. De spiste aldrig skorpen på deres brød, og sådan en brødskorpe smager godt, når man er sulten og ikke kan opdrive andet.

Kålbladene var heller ikke dårlige. Russerne brugte at bage deres brød på sådan et kålblad, og der var altid levnet noget på det, der smagte af mad og fedt.

Jeg kunne have undt ham med hundemaden sådan en lille tur, så ville han nok en anden gang lære at sætte mere pris på øllebrød og klipfisk.

En grænseby, august 1917.

Jeg besøgte i går lærer H. Han bor dejligt midt i en gammel, frodig have, hvor roserne nu står i det skønneste flor. Jeg kom tidligt på formiddagen og var med ham i kirke. Det var herligt, igen en gang at høre dansk salmesang og en prædiken på dansk. Og så den gamle kirkeklokkes kalden. Nede hos os tier de nu, og tårnets gab er tomt. De fik andre opgaver, der vanhelligede dem. Jeg synes det danske sprog lyder så forunderlig smukt i sådant et gammelt, roligt kirkerum. Og så var det jo også en ganske anderledes prædiken, end dem, jeg var vant til fra fronten, hvor jeg i tre år aldrig har hørt andet end tysk feltgudstjeneste og ikke andet end onde, selvforgudende ord. Det var altid ligegyldigt, hvad der prædikes over, det endte altid med hadefulde ord mod vore modstandere, der fremstilledes som onde og djævelske mennesker, som ville udrydde al gudsfrygt på jorden og ødelægge Guds udvalgte folk. Men derfor skulle vi også lære dem, at vor sag tillige var Guds sag, og at al vor gerning var ham til velbehag, fordi vi var kommet som dem, der, ligesom de gamle korsfarere, skulle føre troen til sejr over de vantro, letfærdige franskmænd og de løgnagtige englændere.

I Guds navn, slå dem ned de hunde, dermed gør I en Gud velbehagelig gerning og tjener Jert fædreland og den Almægtiges sag.

Ja, det er virkelig sandt, sådan blev det altid udlagt for os.

Lærer H. udtalte sin glæde over, at jeg så lykkeligt var sluppet bort fra det altsammen og håbede, at min bror dog måtte blive skånet. Jeg sagde ham, som sandt var, at jeg havde haft samvittighedsnag, fordi jeg var gået over. Men han beroligede mig og sagde, at det skulle jeg såmænd aldrig skænke en tanke, alting gik nok som retfærdigheden ville. Denne gang var der ingen som helst tvivl om, at Sønderjylland nok skulle blive dansk igen. Hans hjerte sagde ham det, sagde han, og så længe jeg bare var dansk i mine tanker og mit hjerte, var der ikke noget at være ked af. Det var enhvers pligt at gøre alt efter sin formue, og det følte han sig overbevist om, at jeg havde gjort. Men når jeg vidste med mig selv, at jeg ikke kunne mere, så var jeg i min gode ret til at gå over. Sådan noget måtte enhver gøre, som hans sind bød ham, og med det var der ingen, som havde lov at gå i rette.

Jeg var glad ved at høre lærer H. tale således. Han er en brav dansk mand af god, sønderjysk æt.

Vi talte for resten en hel del om de onde kår, som de danske havde måttet friste dernede, og den mangel på medfølelse og menneskelighed, der så tit har præget alle myndighedernes handlinger.

Han fortalte om, hvorledes hans far en gang var blevet behandlet og sagde, at hans erindring herom altid havde fyldt ham med had og forbitrelse.

Hans bedstefar boede i H. og var en meget anset mand dér. Hans far, der var født i fyrrerne, havde været dansk soldat og hørte til dem, der den gang aldrig kunne komme hjem, uden med fare for at blive fængslet. Så var det en gang, at lærer H.s bedstefar lå for døden, og hans far ville ned for at tage afsked med ham. Det lykkedes ham også at komme derned en nat uden at nogen, i hvert fald tilsyneladende, havde lagt mærke til det, og hele dagen holdt han sig inden døre og sad ved sin fars dødsleje. Imidlertid må der alligevel have været nogen, der var kommet under vejr med, at han var hjemme, for hen på aftenen kom gendarmen til huset og skulle anholde lærer H.s far.

Udenfor huset mødte gendarmen naboen, der sagde, at han dog ville henstille til ham, ikke at trænge ind i huset, for den gamle H. lå for døden, hvortil gendarmen svarede, at det var ham ligegyldigt, det var ikke den gamle H., men sønnen, han skulle have fat i, og han vidste bestemt, at han var hjemme.

Inde fra H.s fars hjem havde man imidlertid til alt held lagt mærke til gendarmen, og H.s far fik i største hast samlet sit tøj sammen, trykket et kys på den dødssyge fars pande, og slap afsted ud af en bagdør, hen gennem nogle haver og uden om byen til landevejen nordpå. Ikke to minutter efter kom gendarmen ind i huset og gennemsøgte det allevegne, var inde i den gamle mands dødsværelse, gav onde ord af sig og truede og knubsede datteren, der var den eneste tilstedeværende, på det skammeligste.

Heldigvis lykkedes det H.s far at slippe bort. Det var mørkt den aften, og der var ingen, som lagde mærke til hans flugt. Men han måtte, lidende af astma som han var, og forpint til det yderste, løbe som en forjaget og forfulgt, indtil han endelig slap

over grænsen og kunne komme med et tog hjem. Lærer H., der den gang var ganske ung, kunne endnu så tydeligt mindes, hvor oprevet og ophidset hans far var, da han kom hjem. Han var hvid som en dødning og lå meget længe syg. Han fik formodentlig også ved den lejlighed det knæk, der lagde ham i en tidlig grav.

En halv time efter at det var lykkedes ham at flygte, døde for resten hans far. Han havde kaldt på sønnen til det sidste og døde med hans navn på læberne.

Jeg synes, sagde lærer H., at en sådan handling både var brutal og hjerteløs, og sådan noget kan kun tyskere finde i sin gode orden. Ingen anden nation i verden ville handle således. Tildragelsen skabte hos min far et brændende had til alt tysk, og også hos mig har det altid holdt hadet levende. Jeg synes det er så naturligt. Jeg ved godt, at gendarmen var kommanderet til det, han gjorde. Han havde sin befaling at gå efter, og autoriteterne havde oplært ham i brutalitet og voldslyst. Men jeg synes rigtignok også at han, hvis han havde haft den mindste smule hjerte i livet, hvad for resten også gælder hans overordnede, kunne have undgået at handle, som han gjorde. Jeg synes, at det menneske, der sidder ved sin fars dødsleje, skal være fredhelliget, og jeg har aldrig kunnet lære at forstå, at det ikke kunne gå forud for det ganske ligegyldige, om de fik fat i min far, eller ej. Han var jo dog ingen forbryder, som det under alle omstændigheder var nødvendigt at sikre sig.

For resten rådede lærer H. mig til at tage til København, så snart som muligt. Man ved jo aldrig, hvad der kan hænde, sagde han. Det var i hvert fald det sikreste, ikke at opholde sig for nært ved grænsen. Han gav mig desuden en

anbefalingsskrivelse med til direktør B., som han mente nok kunne hjælpe mig til at få et eller andet at bestille.

En grænseby, august 1917.

Jeg hørte i dag en ganske pudsig historie, som jeg tror jeg vil skrive ned her. Det var købmand V., der fortalte mig den, så den er ganske sikkert rigtig nok. Der har i den seneste tid været ikke så få flygtninge, som er sluppet heldigt over, og det siges, at det er en ung mand fra et af grænsesognene, der har hjulpet dem med det. Det påstås, at han på én eller anden måde er blevet gode venner med nogle vagtposter, der lukker øjnene imod et passende vederlag. De kaldte ham for resten *Eksportøren*, og det er jo et meget godt og betegnende navn. Han skal have hjulpet en snes stykker over i løbet af den sidste månedstid, og det er hidtil gået godt og uden uheld af nogen slags.

Imidlertid, fortaltes der nu, var man i myndighedernes kreds dernede begyndt at finde ham upålidelig, og en aftenstund for nogle dage siden fik han af gode venner et vink om, at han vist nok gjorde bedst i at fortrække, dersom han ikke ville risikere det værste.

Han var ikke sen til at følge dette vink, og den samme nat lykkedes det ham uden synderligt besvær at slippe hjemme fra og over grænsen. Desværre er han noget glad ved spiritus, og af glæde over, at det var gået ham så godt, turede han hele dagen om på gæstgiverier med gode venner og fik sig en perial, der hen på aftenen gjorde ham ganske omtåget.

I sin omtågethed må han ikke rigtig have vidst, hvad han foretog sig, for ganske tidligt den næste morgen dukker han pludselig op hjemme, endnu ikke helt klar. Han var i sin glade

perial gået over grænsen igen. Hvordan han var sluppet over, havde han ikke den allerringeste anelse om. Han kunne slet ingen ting huske af, hvad der var sket.

Hjemme blev der selvfølgelig megen forskrækkelse over, at han helt uanet dukkede frem igen, og af frygt for, at der måske kunne hænde noget slemt, fik man ham lempet op i en skorsten. Her sad han så, sikkert med hjertet i livet, den hele dag til langt hen på aftenen, da det var blevet mørkt. Så måtte han på farten igen, og også denne gang lykkedes det ham virkelig at slippe heldigt fra det. Han nåede over, uden at nogen lagde mærke til det, men han havde måttet ligge det meste af et par timer i en rugmark, fordi det blev måneskin, og han var ikke så ganske lidt forkommen og forfrossen.

– Æ troer, æ skal være total no, sagde han til én af dem, han talte med hen på dagen og som han fortalte om sit eventyr. Æ har int lyst til å sid i en skorsten jen gang til i næsten tyw stuen. Det er immer en skidt spas, det.

Men om han virkelig blev total efter den historie, har jeg for resten ingen viden om.

København, august 1917.

Så er jeg da kommet til København og har talt med direktør B. Det var en jævn og rar mand, der tog meget venligt imod mig og lovede, at han skulle gøre for mig, hvad han kunne. Han mente nok, at han kunne skaffe mig noget at bestille inden ret længe. Jeg kan for resten også godt trænge til det, for der begynder nu at gå slemt svind i mine penge, og jeg ved ikke, hvor jeg skal få nogen fra, når de slipper op.

Jeg har fået lejet mig et lille værelse i G.-gade. Det er ikke ret stort og det er temmelig mørkt. Solen ser jeg ikke meget til, og jeg har bare nogle grimme, halvfattigt udseende huse til genbo. Desuden er der det meste af dagen en evig larmen af legende og hujende børn. Men det virker alligevel oplivende. Det er så længe siden, at jeg har hørt børn le af et glad hjerte. Dér, hvor jeg i de sidste tre år har truffet børn på min vej, har de altid grædt og været ulykkelige, råbt på far og mor og set deres hjem gå til grunde. De små stakler. Jeg tænkte tit på, hvordan det skulle gå dem og hvordan de kom igennem det altsammen. Det er forfærdeligt at høre børn jamre og skrige og se dem klynge sig til en forjaget og fortvivlet mors hånd, eller kalde på en far, der er død. Det var næsten ikke til at holde ud til tider.

For øvrigt føler jeg mig så ensom. Jeg har kun én gang før været i København, og det var kun i nogle få dage. Jeg kender slet ingen mennesker. Det er mig fremmed, alt hvad jeg ser. Jeg kunne godt sætte mig stille hen og græde over det undertiden. Jeg gjorde det i aftes. Jeg indrømmer det, for jeg synes ikke, der er noget mærkeligt i det.

Jeg havde gået og set mig om det meste af dagen, for at få bugt med tiden. Jeg var helt ude i Dyrehaven og ved Eremitagen. Der var for resten dejligt derude, og jeg lå længe ligeså lang jeg var i græsset nedenfor slottet og lod Vorherres glade sol bage mig godt igennem.

Men da jeg kom hjem og det var blevet mørkt, kom ensomhedsfølelsen over mig og jeg satte mig hen i en krog og græd. Det kan godt være at der er mange, som slet ikke kan forstå det. De vil formodentlig sige, at jeg måtte være glad til, at

jeg var sluppet velholden bort og havde bevaret både liv og førlighed, og det kan de naturligvis på en måde have ret i.

Men der er alligevel noget nedslående i det at føle sig ensom, og at være så ensom, at man ikke har ét eneste sted at ty hen med sine sorger og bekymringer. Og sagen er den, at jeg jo ikke alene er ensom, men jeg er også *hjemløs*. Det eneste sted i verden, hvor der er rigtig godt at være, kan jeg ikke tage hen. Jeg kan hverken tale med min far eller min mor eller min bror. Jeg kan ikke en gang skrive til dem. Det tør jeg ikke, og de fik sikkert heller aldrig mit brev, selv om jeg skrev. Og de kan heller ikke skrive til mig. De ved ikke, hvor jeg er. De ved ikke en gang, om jeg er sluppet heldigt over. Det kan jo ligeså godt tænkes, at jeg ligger et eller andet sted med en kugle i brystet.

Nej, jeg er *hjemløs*. Jeg ved ikke, om jeg nogen sinde ser dem derhjemme igen, eller om jeg nogen sinde skal sætte min fod på den kære, kendte jord, hvor jeg så tit har gået og sunget bag en plov, eller med en le i hånden. Den gang forstod jeg slet ikke, hvor lykkelig jeg var, men nu har jeg lært at forstå det. Nu ved jeg, hvad et hjem er for et forunderligt, fredlyst sted, hvad et hjem er for en kostelig gave.

Jeg kan se det altsammen for mig, og det kunne jeg også i går aftes. Jeg syntes den lå lige foran min fod, den gamle, hvidkalkede, stråtækte gård med de to længer, pumpen midt i gården og haven med flagstangen, der står og venter på sit, og de mange, glade blomster. Og alle de grønne, frodige marker. Men det var altsammen kun som en svigefuld luftspejling, der forsvandt, og der blev ikke andet tilbage end en lille, mørk stue med en smule skær fra gadelygten gennem mit trerammede vindue.

Måske ser jeg det aldrig mere på anden måde. Måske bliver jeg en hjemløs for resten af mit liv. Jeg kan måske få lov til at stå ved grænsen og se ind i dette forjættede land. Men i landet får jeg måske aldrig lov at sætte min fod.

Jeg sad i aftes og ønskede, at jeg kunne gå hen og stryge min kære, lille mor over håret, kysse hende og fortælle hende, hvor jeg elsker hende og hvor jeg er hende taknemmelig for alt det gode og smukke, hun har lært mig. Hun var altid så glad og hun sang næsten altid. Og jeg kunne altid så roligt og tillidsfuldt komme til hende med alle mine små sorger. Hun forstod det altsammen så godt, og jeg er aldrig gået fra hende en sådan stund, uden med trøst og med glæde i hjertet.

Og når jeg kommer til at tænke på det, synes jeg altid, at jeg vist ikke har været sådan imod hende, som jeg burde. Jeg har vist alligevel ikke holdt nok af hende, eller vist hende, så tit som jeg burde, hvor inderlig kær hun var mig og hvor taknemmelig jeg var, for al hendes milde kærlighed.

Hvor jeg husker, hvordan hun, da jeg var en lille dreng, altid pakkede dynen godt omkring mig, når jeg var kommet i seng, og foldede mine hænder, mens vi bad aftenbønnen sammen. Den gamle, kønne bøn:

Gud fader i det høje,
i varetægt mig tag,
for synd og sorg og fare,
du nådigt mig bevare,
som du mig ledet har i dag.

Jeg synes, jeg kan høre hendes milde, varme stemme mod mit øre. Jeg synes, jeg kan mærke hendes bløde hænder om mine, hver gang jeg tænker på det.

Mon det ikke er sådan, at man kan tænke sig frem til en andens sind, bare man vil, og bare man tænker med al den kærlighed, man ejer og evner. Jeg tror det er sådan. Jeg tror, at min kære, lille mor i dette øjeblik også tænker på mig og at vore sind og vore tanker mødes i den inderligste omfavnelse. Ikke sandt, mor, i dette øjeblik tænker du også på din dreng. I dette øjeblik mødes vore tanker, og du tænker også på den tid, da du lagde mig til ro i min seng, og på den gang jeg var lille og vi bad aftenbønnen sammen og du kyssede mig så ømt til godnat, for at jeg kunne vågne glad og med et smil.

Men ser jeg dig nogen sinde mere, mor. Ser jeg dig nogen sinde mere. Er jeg ikke fordømt til alle dage at være en hjemløs, der ikke tør sætte sin fod på sin fædrene jord. De siger ganske vist alle sammen, at når alt dette onde er endt, så er vi danske igen dernede, og kan hejse det Dannebrog, der ligger og venter i så manges gemmer. Ja, vist så. Men hvem giver mig brev på det. Hvem ejer noget som helst andet end det lønlige håb, når det kommer til stykket.

Hvad er det dog, vi har forskyldt allesammen, at vi skal lide alt dette, bare fordi vi elsker det land, der var vore fædres, så inderligt og dybt.

København, sept. 1917.

Jeg har nu fået mig en plads på et lager, hvor jeg har en slags opsyn med indpakningen. Det er direktør B., der har skaffet mig pladsen, og jeg var i dag oppe for at sige ham tak derfor. Han spurgte mig, om jeg nogen sinde læste aviser derhjemme fra, og da jeg svarede nej, lovede han mig at sende mig *Hejmdal* hver dag, når han havde læst det.

Det er da altid ligesom en slags forbindelse med alle dem derhjemme. Det er jeg glad ved.

For resten har jeg det godt nu. Det hjælper altid, at have noget at bestille. Så er det kun aftenerne, det gælder om at komme igennem.

Jeg traf L. i går. Han er fra H., men har ikke været hjemme siden krigen brød ud, og han har for resten været dansk soldat. Han har haft en stor maskinforretning dernede sammen med sin bror, der ligger ved fronten. Nu er den gået helt i stumper for dem, i hvert fald foreløbig. Vi talte om, at han skulle søge at komme i forbindelse med dem derhjemme, og se at få dem meddelt, hvordan jeg har det. Han kommer så meget omkring her i landet og han mente nok, at han kunne finde én eller anden udvej. Bare han kunne. Det ville alligevel være os allesammen en stor glæde. Jeg synes alting kunne blive meget lysere, bare vi fik lidt at vide om hinanden.

København, sept. 1917.

Det er forfærdeligt, at se listen over alle de døde. Der er næsten ikke en eneste gang, uden at jeg læser et navn, jeg kender. Jeg ser i dag, at Jørgen N. fra S. er faldet i Frankrig. Han har været med omtrent ligeså længe som jeg, og han var eneste søn. Vi rejste sammen hjem på orlov sidst. Han hørte til de allerbedste derhjemme. Der var førerkræfter i ham, håbede vi alle, og der er ingen tvivl om, at vore håb ville have slået til. Jeg har kun kendt meget få mennesker, der kunne brænde for en sag, som han. Der kunne, når han blev ivrig, komme en så glødende ild i hans øjne, at han betog os allesammen og ligefrem tvang os ind under sin vilje.

Og hans stakkels lille kæreste. Jeg talte med dem begge, to dage inden jeg gik over. Vi var nogle unge samlet hos S. i P. og der var de også til stede. Han var frejdig og ildfuld som altid, og hans tro på, at vi efter denne krig bliver danske igen, var så urokkelig som noget.

– Tror I virkelig, sagde han, at det hele ender i det blå og at verden bliver den gamle påny, når alt dette en gang er forbi. Nej, så begynder først de store omvæltninger, så kommer den tid, da verden skal nyskabes. For dette, børnlille, er ikke en sten i et gadekær, der giver nogle små, lullende ringe, som næppe nok når ind til bredden, og så for resten et øjeblik efter den samme glatte og søvnige ro. Nej, ser I, dette er et verdenshav i det vildeste oprør og med stormflodsbølger mod alle kyster, og den slags ting ender ikke i et gadekærs fredsommelige idyl. Der vil gå meget til grunde og der vil komme meget nyt op. Det kan måske endda spænde nogenlunde roligt af i de lande, der sejrer, men for dem, der taber, bliver det sikkert drøje tider. Tror I virkelig det kan gå stille af dér, efter åringers lidelser og savn og elendighed, og at folk straks er villige til at falde til leje i de gamle folder og tro på de gamle guder. Sådan noget kan jo kun de enfoldige mene.

Nej dette er ragnarok, og hold I kun Jert Dannebrog rede. Jeg er ganske vist ikke profet, og jeg giver mig heller ikke ud for at være det. Jeg tænker mig bare fornuftigt om, det er det hele.

Hvor jeg mindes hans sikre smil og hans energiske kast med hovedet, da han havde sagt det. Det var herligt at se.

Senere på aftenen så jeg ham og hende gå med hinanden om livet ude i haven og smile så lykkeligt til hinanden. Et øjeblik

stod de stille og han plukkede en lille rød og hvid rose og satte dem sammen i hendes hår.

Sådan var han. Det brændte altid i hans sjæl efter at bekende, hvad han var. Og nu er han ikke mere i live. Det er tungt at se, hvorledes de allerbedste så tit går til grunde, skønt man skulle synes, at Vorherre måtte have skabt dem, netop for at de skulle leve længe og virke til hans ære.

Jeg mindes for resten en historie fra den gang han var dreng og lige var kommet i skole. Vi sad en tid på skolebænk sammen, og allerede den gang var der noget stærkt og usædvanligt i hans barnesind.

En dag spurgte læreren ham, hvilket land der var hans fædreland, og Jørgen svarede rapt og hurtigt:

– Det er Danmark.

Læreren sendte ham et ondt blik og svarede vredt.

– Er du forrykt, dreng. Dit fædreland er Tyskland. Vil du behage at huske det.

Jørgen sad et øjeblik og smilede et stort og frimodigt barnesmil, og derefter sagde han:

– Ja *min* fatter plejer nu ellers altid at sige, at det er Danmark, og han lyver aldrig.

Jeg husker, hvordan alle vi andre drenge dukkede hovedet og var sikre på, at nu endte det da rent galt for Jørgen. Men mærkelig nok tog læreren det hele fra den fornuftige side og lod, som havde han intet hørt. Han lod Jørgen beholde det sidste ord, og sådan var det altid senere. Jørgen fik altid det sidste ord. Han krævede det ikke, han var ikke af den slags dumrianer. Men han fik det. Vi bøjede os for ham, fordi vi følte med os selv, at han var den stærkeste og den klogeste.

Du kære, gode Jørgen, nu hviler du formodentlig i en navnløs grav i et fremmed land, og det bliver ikke Sønderjyllands blomster, der skal plantes og spire over din tue, eller Dannebrog, der skal sænkes til din ære. Men du vandt dig en stolt plads i alle vi unges hjerter, og vi skal altid mindes dig som én af de allerbedste.

Farvel Jørgen, farvel, farvel, fra en af dine venner, der gerne vil tro ligeså ildfuldt og brændende som du, bare han havde kræfter dertil.

København, okt. 1917.

Det er mærkeligt, hvorledes selv den allermindste ting kan gøre indtryk på mig.

Jeg mødte i dag en tysk uniform på Vesterbros Passage. Det var såmænd ikke andet end en ganske jævn og almindelig schaffner, men hvor var han dog karakteristisk for den nation, han hører til.

Han kom gående midt ad det brede fortov på Tivolisiden. Kasketten med den store puld sad schneidigt på snur, det rødlige overskæg var strøget op i to brede koste, begge hænder var plantet med et energisk tryk i lommen på den tætknappede kappe, og det sang under de tunge, tykke støvlers taktfaste stamp mod fliserne. Han gik med let tilbagekastet hoved, rank og fuld af selvfølelse, og hans fødders stamp var som om han stampede på noget, det var hans pligt at stampe på.

Det var underligt at lægge mærke til, hvordan folk vendte sig om og så efter ham, og det var endnu mere mærkeligt at se, hvordan de fleste veg til side for ham. Han gik virkelig dér, som herskede han over det hele.

Det krøb igennem mig, da jeg så det. Jeg dukkede hovedet og gjorde mig ligefrem lille, da han gik mig forbi. Og så var det kun en ganske almindelig schaffner i uniform. Hvor bunder respekten for uniformens magt alligevel dybt i én, når der ikke skal mere til, end det. Og der *skulle* altså virkelig ikke mere til, for at jeg pludselig kunne føle mig under den almægtige, tyske uniforms herredømme, end en ganske almindelig, formodentlig bundskikkelig, schaffner på Vesterbros Passage.

København, okt. 1917.

Jeg var i aftes ude at besøge S. og var sammen med et par danske soldater af sikringsstyrken. Såvidt jeg kunne forstå, var de begge i det civile liv ansatte i et brandforsikringsselskab. Det var et par rigtig rare mennesker, men de var meget oprørte over den behandling, de undertiden var genstand for fra de underordnede befalingsmænds side. De syntes, at en lille stroppetur, eller et noget kraftigt udtryk var ganske nedværdigende for deres personlighed.

Så skulle de såmænd have prøvet, hvad det vil sige at være tysk rekrut. Jeg gav dem et par prøver. Når vi, for eksempel, ønskede at træde ind i et værelse, hvor der opholdt sig gammelt mandskab, måtte vi først banke reglementeret på døren og samtidig spørge om tilladelse til at træde ind med et meget ærbødigt: Erlaub einzutreten. Inde fra stuen blev der derefter svaret: Herein, du Hammel, og så kunne vi åbne døren og krybe ind over dørtærsklen på alle fire, mens vi fremsagde:

Grüßt Euch Gott, Ihr alten Knochen,
es kommt ein Hammel angekrochen.

Først så kunne vi komme frem med vort ærinde, og vovede vi at komme ind på nogen som helst anden måde, kunne vi være sikker på at få skamler eller andre kastevåben i hovedet. Et par buler eller en flænge spillede ingen som helst rolle i den forbindelse.

For resten måtte vi også ved vor entre undertiden krybe på alle fire hen i en mørk krog for at bede soldater-fadervor, der var en rå omskrivning af det rigtige fadervor. Jeg husker ikke længere dets indhold. Jeg husker kun, at der efter bønnen: Giv os i dag vort daglige brød, skulle tilføjes: Aber 32 Pfennig ist zu wenig.

Eller det kunne gå til på følgende måde.

Når Unteroffizier vom Dienst efter sengetid kom ind på en belægningsstue og så, at en stakkels synder ikke havde lagt sine strømper eller fodlapper reglementeret på skammelen, blev der kommanderet: Alle Mann aus den Betten 'raus ... Unter die Betten marsch ... marsch ... Stillgestanden ... Og vi måtte så en tid stå ret op gennem madrasser og alt sengetøjet. Derefter fik vi ordre til at kaste alt sengetøjet hulter til bulter, og bagefter måtte vi så til at undersøge, hvad der af bunkerne tilhørte hver enkelt. Underofficeren forsvandt samtidig med en meddelelse om, at han om en halv time ville: alles in Ordnung vorfinden, og hvis det ikke var tilfældet, skulle vi: umbetten bis zum verrecken.

En anden meget yndet metode var den, at vi efter kommandoen: Unter die Betten, blev kommanderet til – mens vi lå under sengene – at synge salmen: Von Himmel hoch da komm ich her, og når den var sunget derefter beordret til at

kravle op på skabene, hvor vi så måtte sidde og synge salmen: Aus tiefer Not ruf ich zu dir.

Da jeg havde fortalt det, så de to danske soldater på mig og smilede som om de ville sige, at det vist var nogle nette eventyr jeg her sad og fortalte dem. Jeg gad såmænd ikke en gang forsikre dem, at det var sandt, og at det kun var et par ganske tilfældige og forholdsvis fredsommelige prøver på, hvorledes man dresserer en tysk soldat, og hvorledes ånden fra oven var i den hær, hvis øverste feltherre altid havde Guds og kristendommens navn i munden.

København, novbr. 1917.

Der var i dag violer på Strøget. Jeg købte en lille buket og satte den i vand på mit bord, da jeg kom hjem. Jeg har ikke set violer, siden jeg lå nede i Frankrig. Jeg sendte den gang en lille buket hjem i et brev til min mor, og skrev til hende:

Sender dig violer små
fra en fjern og fremmed have,
forårsfriske, dybe blå,
plukkede bag skyttegrave.

Tag dem nænsomt i din hånd,
tag på dem med bløde hænder,
de er vokset i et land,
der i blodig lue brænder.

København, novbr. 1917.

S. viste mig i dag et udklip af en dansk … en *dansk* … avis, hvori der stod følgende at læse:

Vi kan fra udmærket kilde meddele, at den slags feberfantasier – Nordslesvigs genforening med Danmark – kun lever i en syg hjerne, der beskæftiger sig med at skrive Rocambole-romaner. Med Nordslesvig har og får vi intet at gøre under krigen, eller ved dens afslutning. Og i landets velforståede interesse må den svaghjernede Rocambole-skribent kunne holde sin løbske fantasi i tømme …

Feberfantasier. Syg hjerne. Rocamboleromaner. Svaghjernet Rocambole-skribent. Løbsk fantasi.

Stakkels Danmark, at der blandt de mænd, der sætter pen til papiret hos dig, findes blot én eneste, der kan skrive så hjerteløst og så ondt. Og stakkels Nordslesvig. Det har to slægtled stridt og kæmpet for i over halvtredsindstyve år. Det har over 5000 danske nordslesvigere givet deres liv for, og det har tusinder af hjem dernede nu i over tre år grædt for. Stakkels Nordslesvig, sådan lønner en dansk mand din kærlighed, din længsel, dine håb gennem halvtredsindstyve lange og onde år. Ak, hvorfor kastede du dig ikke ligeså godt straks i armene på alt det, der var tysk, hvorfor lod du ikke dem dernede tage dit sprogs skære jomfruelighed med vold, når den slags ting kan oplyses *fra udmærket kilde* og skrives af en dansk mand i en dansk avis. Hvorfor blev du ved at håbe, at længes, at stride og at tro. Stakkels Nordslesvig.

Du gode Gud, hvis jeg havde den mand foran mig i dette øjeblik. Jeg slog ham i hans ansigt.

S. sagde: Jeg kender manden. Det er en dansk socialdemokrat og én af dem, der spiller en rolle indenfor partiet. Han er vist oven i købet folketingsmand.

København, december 1917.

S. fortalte mig i dag, at han i Jylland havde talt med en ung dame fra H., der havde fået lov til at rejse herop på besøg. Hun har lovet at bringe dem derhjemme en hilsen fra mig og fortælle dem, hvor jeg er. Samtidig lovede hun også at bede dem sende mig et par ord. De skal skrive til S. ganske som om brevet var til ham, og mig må de slet ikke nævne. Hun skulle rejse hjem én af de første dage, da S. talte med hende. Måske er hun allerede hjemme nu, og jeg kan vente brev hver eneste dag. Det bliver lange dage. Men hvor det er en lykkelig tanke at vide, at de nu kan få besked om, at jeg er i god behold, og at jeg har det godt. Det er nu snart fem måneder siden jeg gik over, og i al den tid har de ikke vidst noget som helst om jeg er levende eller død. Hvor må det have været strengt for dem allesammen. Ikke mindst for min kære mor.

Kære lille mor, jeg sender dig i dette øjeblik i mine tanker en inderlig hilsen og kysser dig på din hvide pande. Mon du ikke kan mærke det. Er det ikke som om dit hjerte siger dig, at just nu er din søn hos dig med sine tanker. Jeg tror det, mor. Jeg tror det. Jeg synes jeg kan se dig smile så lyst og mildt, som kun du kan smile. Og er der ikke tårer i dine øjne, tårer, som du græd dem, når du var allermest glad og allermest lykkelig.

Jeg kysser dig igen på din pande, mor. Jeg kysser dig til godnat og beder Vorherre bevare dig og jer allesammen, indtil den dag, da vi igen skal mødes derhjemme, hvis det virkelig nogen sinde sker. Jeg håber aldrig andet. Jeg kender kun dette ene håb. Tænk, om det virkelig skulle gå i opfyldelse. Det bliver en forunderlig lykkelig dag for os alle.

København, december 1917.

Jeg havde i nat en forunderlig drøm. Som regel plejer mine drømme at dreje sig om krigen, og jeg gennemlever tit adskilligt af det, der har præget sig stærkest i min erindring og som også pludselig ved højlys dag kan melde sig og for en stund beherske mine tanker, sådan at alt andet omkring mig glider bort i tåge, og jeg ser kun det.

Men i nat var det noget helt andet, og det står altsammen så forunderligt tydeligt for mig.

Jeg syntes det var en søndag morgen. Der var sådan en mærkelig uro derhjemme. Far gik rundt og smånynnede, sådan som han altid gør, når han er meget glad, og mor sad henne i sin krog i sit stiveste puds og stirrede frem for sig med glade og blanke øjne. Ude i gården kunne jeg høre min bror råbe op, og ude i haven stod karlen ved flagstangen. Jeg syntes han havde et Dannebrog bundet til linerne og stod og ventede på at hejse det til vejrs.

Så kom min bror løbende ind i stuen og råbte: Nu kommer de, nu kommer de, og straks efter var han ude af døren igen som en vind.

Derefter syntes jeg, at karlen hejste Dannebrog. Det stod stramt og stridt ud i luften i en fejende blæst og med en blå og skær himmel til baggrund, og samtidig løb vi andre ud i gården og ned til landevejen nordpå. Straks vi kom derned og så henad vejen mod syd, så vi en uendelig skare af mennesker, der fyldte vejen fra grøft til grøft. De gik allesammen med stolt tilbagekastet hoved, unge mænd og gamle mænd, unge kvinder og gamle kvinder og ganske bittesmå børn. Allesammen havde

de et lille dannebrogsflag i hånden og allesammen sang de … nu kunne vi tydeligt skelne alle ordene:

Der er et yndigt land,
det står med brede bøge,
nær salten østerstrand,
        nær salten østerstrand.
Det bugter sig i bakke, dal,
det hedder gamle Danmark,
og det er Frejas sal,
        og det er Frejas sal.

Så begyndte vi også at synge, mens skaren drog forbi. Vi sang vers efter vers, vi sang og vi sang, indtil vi næsten blev helt svimle, mens vi syntes, at den syngende, vandrende skare aldrig ville få ende. Men så endelig kom den sidste række og vi fulgte efter og blev stadig ved at synge. Nu havde vi også fået små dannebrogsflag i hånden, og ved hver vej og hver marksti, vi kom forbi, stod nye skarer og sang, mens de viftede med flag og sluttede sig til os.

Da vi havde gået en tid, syntes jeg pludselig, jeg kunne øjne en stor, grå mur forude. Den strakte sig fra jord til himmel som en vældig tågebanke. Der var intet at se forude, uden den. Men da de første rækker nåede derhen, flængedes alt det grå pludselig, solen brød frem og i et nu lå foran os, badet i solglans, lysende af flag og vårgrønt løv, et herligt og skønt landskab med bakker og dale, smilende fjorde, brune heder og kuplede skove. Jeg husker det var, som om jeg skulle miste vejret, da jeg så det. Jeg var så lykkelig bevæget, det hulkede i mit bryst og det svimlede for mit syn. Men derefter syntes jeg at

det også sang derovre fra, hvor de første rækker nu vandrede ind.

Det bugter sig i bakke, dal,
det hedder gamle Danmark,
og det er Frejas sal,
    og det er Frejas sal.

Så vågnede jeg, men jeg kunne endnu ganske tydeligt høre tonerne i mit øre. Jeg tror det var min egen stemme, jeg hørte. Jeg syntes jeg sang de sidste strofer, mens jeg lå lysvågen og morgensolen fyldte den grå gade udenfor mit værelse med sit glade skin.

Mit kære, gamle land, var det alle dine, der vandrede mod nord og sang og blev hilset med sang igen, den gang tågen lettede og solen skinnede over det altsammen. Jeg glemmer aldrig den drøm, så længe jeg lever, og jeg tager den som et lykkeligt varsel.

København, decbr. 1917.

S. kom i dag med et brevkort hjemmefra. Det må være blevet godt undersøgt, inden det nåede såvidt, ellers ved jeg ikke, hvad det var for en stram stank, som af karbol, der stod ud fra det.

Det var ni dage gammelt og lød således:

Kære J. S.

Tak for Deres venlige hilsen og kun et par ord for at meddele Dem, at vi har det godt allesammen. Hils til gengæld hjerteligst alle dem, vi holder af, og en venlig hilsen også til Dem, kære J. S., og en glædelig jul fra os alle.

Det var mors skrift og hendes navn stod under. Det var hendes små, spinkle bogstaver med det morsomme, glade sving på g-erne.

Jeg sidder her ved mit bord med kortet foran mig, og jeg synes jeg kan se min mor på den anden side bordet. Hun sidder bøjet over det med pennen i hånd og skriver, men hvert øjeblik standser pennen, og hun ser over på mig og smiler. Jeg kan se hende så tydeligt. Hendes blege, smalle ansigt med de lyse øjne, den blide mund og det blonde hår, der ligger glat hen over hendes hoved og gråner en ganske lille smule i to smalle striber ved tindingen. De grå hår, som far så tit kyssede, mens han sagde med et kærligt og lykkeligt smil:

Ja, nu begynder vi to at blive gamle, lille mor. Jeg er allerede skimlet, og du kan nok heller ikke længer skjule de hvide striber, men du bærer dem med ære. Det ved ingen bedre, end jeg.

Jeg sidder og ser på brevkortet. Jeg følger hvert eneste bogstav, streg for streg og slyng for slyng. Her har jo også *dit* øje hvilet, mor, den gang du sad og skrev, og når jeg nu sidder og ser på det, er det som om vore øjne og vort smil mødes. Jeg ved jo, at ved hver lille streg var dine tanker i den samme stund hos mig, og at al din varme, hengivne kærlighed ligger bag de jævne og stille ord: Hils nu hjerteligst alle dem, vi holder af.

Jeg bliver ved at sidde og stirre på brevkortet, og det bliver til sidst til et billede af alting derhjemme, af gården og stuerne, haven og agrene, og det er akkurat som om jeg vandrer det igennem altsammen og som om jeg fylder det hele med min barndoms og min ungdoms oplevelser. Det er mit livs billedbog, der glider mig forbi, men bag det ser jeg stadig min

mors ansigt med de lyse øjne og det glade smil. Hvor mødes vort sind og vore tanker dog tit, lille mor. Tak, fordi de kan det. Tak, fordi jeg lærte at holde af dig. Jeg er jo alligevel ikke helt ensom, når jeg med fryd og kærlighed kan tænke på dig, for så er du hos mig i min stue med det samme, og så kan jeg fortælle dig alt, hvad jeg føler og tænker og alt, hvad jeg håber og drømmer om.

Du kære, lyse, milde mor.

København, decbr. 1917.

Jeg var i aftes sammen med S. hos D. Det er en familie, han kommer meget hos, og jeg befandt mig udmærket dér. D. er det første menneske, jeg har truffet på, som ikke straks begyndte med at tale om krigen og spørge mig ud om mine oplevelser. Jeg tror ikke vi nævnede et eneste ord om det emne hele aftenen. Hvor det var velgørende. Det er også nok, at man undertiden tvinges til at *tænke* på en tid, som den.

For resten er det nogle triste dage for mig nu. Allevegne taler de om julen. Allevegne mærker man, at den er nær. Allesammen har de noget at glæde sig til og noget at længes efter. Kun jeg er en ensom og en hjemløs. Jeg kan ikke tåle at se butikkernes festlige strålen, det store juletræ på Rådhuspladsen kan få mig til at græde, og inde ved siden af, hvor jeg bor, spiller børnene julesalmer på et gammelt, forstemt klaver. Det sidste er næsten det allerværste. Jeg har aldrig før vidst, at skønne minder kan gøre ondt. Nu ved jeg det. Jeg har ingen sinde tænkt på min barndoms og ungdoms jul med større smerte, end i disse dage. Jeg ønsker undertiden, at jeg aldrig havde kendt den jul. Jeg forstår ikke, hvad jeg skal gøre med mig selv den aften, hvis

ikke nogen forbarmer sig over mig. Men hvem skulle det være. Der bliver sikkert ikke andet for, end at jeg må sidde og krybe sammen på mit værelse og lade jul være jul og forsøge slet ikke at tænke derpå.

Jeg kunne undertiden fristes til at ønske, at jeg lå i skyttegravene igen. Dér havde man da i hvert fald kammeraterne at holde sig til, og en eller anden lille mindelse om julen fandt vel også vej derud. Her er der intet som helst at håbe, eller at vente. Jeg kan ikke en gang sende dem en julehilsen derhjemme, og jeg kan endnu mindre få én fra dem.

Der er kun dette ene tilbage: Vi kan tænke på hinanden og leve i minderne. Men det er alligevel så lidt, så lidt, når det skal fylde éns sind med alt det, det tørster efter.

København, juledag 1917.

Så fik jeg alligevel en smuk juleaften. Gudskelov for det. Det var D., der sendte mig en indbydelse dagen før. Vi var bare ham og hans kone, hans datter og svigersøn og deres lille tre års pige. De har også en søn, men han er med i krigen som frivillig på fransk side. Han har været med i to år og er hidtil sluppet heldigt fra det. Jeg vidste det ikke før i aftes. Det er derfor, siger S., at man aldrig taler om krigen i det hjem, når der er andre til stede. Fru D. kan ikke tåle det. Og D. talte heller ikke om det i aftes. Han nævnede det kun et øjeblik, da hans hustru ikke var i stuen. Han sad med sønnens billede i hånden og sagde stille: Glædelig jul, min kære dreng, og Vorherre holde sin hånd over dig i denne nat.

Senere på aftenen lagde jeg mærke til, at fru D. stod og så på det samme billede, og en gang, da hun mente, at ingen lagde

mærke til det, førte hun det op til sine læber og kyssede det. Jeg har aldrig set noget så rørende inderligt, som det. Jeg fik tårer i øjnene og havde ondt ved at skjule min bevægelse.

Det var en dejlig aften, så hyggelig, så mild og så gennemsyret af et hjems inderlige samhørighed. Datteren synger så smukt. Det var en fryd at høre hende synge de kære, gamle julesalmer, og jeg tænkte på min mor. Også i hendes stemme, når hun sang julens salmer, var der en frejdig glæde, som gik til hjertet og skabte en strålende højtid omkring os.

D. sagde hen på aftenen, da vi sad og drak et glas vin sammen, mens den lille datterdatter sov sødeligt henne i en sofakrog med en stor dukke trykket ind i sin favn:

– Kære M. Tak fordi De ville være vor gæst i aften, og glædelig jul for Dem og alle Deres kære på den anden side. Vi føler med dem i disse svære tider. Men lad os håbe, at De til næste jul kan samles med dem i den rette, store juleglæde. Så ved De jo nok, hvad vi samler i dette ønske.

Straks efter gik D.s datter hen til klaveret og spillede og sang: Det haver så nyligen regnet, og jeg tilstår det ærligt, jeg måtte presse hånden hårdt mod øjnene for at skjule mine tårer. Men det var jo ikke så underligt. Det var min mors kæreste sang, der i det øjeblik lød i mine øren, således som hun så tit sad og spillede og sang den i mørkningen for sin mand og sine to drenge. Det var som om alle døre sloges op til mit hjem, og som om jeg sad der en lykkelig mørkningstime med mors stemme klingende gennem stuen.

Tak mor, for alle de dyrebare minder om mit hjem. Tak, fordi du lærte mig at elske vort modersmål og frydes ved dets toner. Du kendte aldrig noget skønnere. Jeg lover dig, jeg skal

bestræbe mig for at være, som du. Jeg skal, også i det, være dig en trofast søn. *Din* søn.

Da jeg ved midnatstid gik hjem, var det stjerneklart. Jeg så op mod den skære himmelbue med alle de milde stjerner. Det var jo den samme himmelbue og de samme stjerner, der i det øjeblik også hvælvede sig over mit hjem. Der gik jeg, et glad juleminde rigere, i et land, hvor alting er så fredeligt, og hvor krigens savn kun er for småting at regne. Men hvordan står det til nede hos jer. Jeg skammede mig næsten over, at jeg har det så godt, mens I andre må lide og længes og ikke kan øjne, når det altsammen får ende.

København, nytårsnat 1917-18.

Så er altså det år på hæld. Det er snart midnat nu, og jeg sidder her ensom i min stue, efter at S. og hans kæreste er gået. Vi har haft det så hyggeligt sammen. Han kom med smørrebrød og vin, og vi har passiaret om løst og fast. Udenfor på gaden larmer det stadig. Det er næsten som om hele byen råber op, og af og til høres et kanonslag gennem gaden. Undertiden lyder der en knitren, der minder mig om et maskingeværs hastige salver.

De virker ubehageligt på mig, disse lyde. S. lo et par gange af mig, da jeg fo'r sammen efter et kanonslag. Jeg vidste slet ikke selv af det at sige, men han sagde, at jeg havde dukket hovedet og værget for mig med den ene arm og med panden gemt i albuens bøjning.

Det er nok gamle mindelser fra skyttegravene, der ligger og driver deres spil på bunden af min bevidsthed.

Jeg kommer til at tænke på sidste nytårsnat. Da lå jeg nede ved Verdun. Og hvordan mon det går den stakkels lille Jeanette, den kønne, attenårs pige i den gamle franske landsbykro? Det var næsten en hel tragedie. En af dem, som krigen sikkert har kendt mange af.

Vi var en hel del – mest nordslesvigere – som af og til kom i den gamle kro, mens vi lå i de bageste linjer og hvilede ud. En af dem var min ven, Johannes, fra H., en glad og munter kammerat, aldrig forknyt og altid glad ved livet og de unge piger. Han havde sådan et stort hjerte, Johannes, og han var en usædvanlig køn fyr, høj, kraftig og med et par lyse, spillende øjne. Hans nordiske blondhed havde så let ved at finde vej til pigehjerterne, og han tog mod deres beundring med et glad sind. Le joli danois, kaldte de ham altid. De vidste dårligt nok, hvad en danois egentlig var for noget, men de vidste i hvert fald, at han ikke var en boche, og at det ikke var med hans gode vilje, at han kæmpede i de tyske rækker. Derfor syntes de om ham.

Den, der holdt mest af ham, var sikkert far Jeans lille Jeanette. Han var enkemand, noget oppe i alderen, lidt forknyt og tilbageholden, og kom aldrig på den anden side skænken. Men bag denne sad han troligt og røg sin pibe og holdt øje med Jeanette, der vartede op og altid havde et muntert ord og undertiden også et kærligt klap på kinden til én og anden stilfærdig danois, der skulle have sig et glas cider og en cigaret.

Men når Johannes kom, havde hun kun muntre ord og hastige klap til ham. Så betød vi andre ingen verdens ting. Han kunne nogle småbrokker fransk. Det var ikke meget. Men så havde han sine lyse øjnes og sit varme smils frimodige sprog,

og det forstod den lille Jeanette ligeså godt som mange og lange sætninger på hendes modersmål.

Det skete næsten altid, at hun satte sig ved hans side, når han kom, og han havde lært hende at drikke sig til. Hun førte glasset ganske stille mod læberne, nippede til cideren og sendte ham et varmt smil, der ikke var til at tage fejl af. Samtidig sagde hun: Sing-godt. Det havde han også lært hende. Det lød som: Sien-goat, og det kom altid gennem en kvidrende latter.

Derefter drak Johannes. Han passede altid på at sætte sine læber dér, hvor Jeanettes havde berørt glasset, og på samme tid mødtes deres øjne, der lyste som en kærlighedserklæring.

Men hvis de så blev siddende lidt længere sammen, når der ikke var travlt, var det altid i tavshed. Hun havde for vane at sidde med hænderne foldede på bordet, og det endte altid med, at Johannes lagde sin store, kraftige hånd på hendes, eller strøg hende let og kærtegnende hen over de spinkle fingre. Videre gik han aldrig i sit kurmageri. Han var aldrig hverken nærgående eller fræk overfor hende. Hun havde en ren og rummelig plads i hans hjerte. Egentlig tror jeg nok, at han holdt oprigtigt af hende. Der var i hvert fald altid i hans optræden overfor hende et præg af den tilbedelsens ærbødighed, der gjorde deres stilfærdige kærlighed så fin og så rørende.

Sådan kunne de undertiden sidde længe med hinanden, mens vi andre sad og småsov over vort glas eller spillede kort. Vi så en gang imellem hen til bordet, hvor de sad, men vi sagde som regel intet til dem, og gamle far Jean passede sin pibe og sin dovenskab. Jeg tror, at vi allesammen fandt det så uendelig rørende, sådan som de sad der i tavshed med deres lykkelige

ømhed i en ond og barbarisk tid. Der var over det al denne modsætningens skønhed, der ikke kunne andet end bevæge.

Så var det en aftenstund, nogle dage før jul henad ved 8-tiden, at vi skulle ud i skyttegravene igen. Johannes havde, ligesom de andre dage, siddet og strøget lille Jeanettes spinkle fingre og samtidig set på hende med sådan et par blide, vemodige øjne. Det var tydeligt nok at se, at det var ham en hjertesorg at forlade hende, og hun på sin side var så påfaldende bleg og havde tåreblanke øjne.

Han var den første, der gik, og lille Jeanette fulgte ham ud af døren og ud på vejen, der lå hvid og blank i måneskæret. Da vi andre lidt efter kom derud, stod de med hinanden i hånden og så på hinanden i tavshed. Men da vi begyndte at gå henad vejen, og jeg samtidig sagde: Kom nu med Johannes, det haster, fløj hun ham pludselig om halsen, klyngede sig ind til ham og råbte så det lød som en jammer: Mon chère danois. Mon chère danois.

Så kyssede han hende og samtidig tog hun noget frem fra sit bryst og stak det i hans hånd. Johannes viste os det siden. Det var et lille krucifiks i en snor til at bære om halsen. En lille rørende amulet, der skulle beskytte ham mod alt ondt.

Johannes bar det på sit bryst, da vi drog ud i skyttegravene, men desværre, det hjalp ikke, sådan som lille Jeanette havde håbet, at det skulle. Hen på dagen faldt han, tillige med mange andre, i et voldsomt og hensynsløst stormangreb, der for resten hverken gjorde fra eller til.

Jeg tænker tit på, hvor meget unødigt blod, der blev ofret foran Verdun. Jeg siger roligt *unødigt*, for det var noget, enhver kunne se, at alle angrebene dér var håbløs gerning. Der *var* intet

at stille op med Verdun, men kronprinsen skulle jo have noget at bruge sine tropper til og skaffe sig en højst nødvendig, øjeblikkelig reklame på, og så misbrugte han dem her på den skammeligste vis, mens han selv, sammen med sin stab, lå langt bag ved linjerne, og tømte mangt et godt glas fransk vin i lystigt og overstadigt selskab. Der har sikkert været adskillige nætter, hvor han ikke er gået ædru til ro, mens hans folk har lidt og døjet over alle grænser, og jeg har for resten aldrig set ham på et sted, hvor der var den allermindste udsigt til, at han kunne risikere en lille rift, eller på anden måde komme noget til.

Men det var lille Jeanette, jeg kom fra. Ja, der er for resten ikke ret meget mere at fortælle. Jeg husker, at hun nytårsmorgen, da vi igen var blevet sendt hjem bagved linjerne, og kom hen for at få os et glas hos gamle far Jean, stod ved skænken og så på os, efterhånden som vi kom ind ad døren. Da døren lukkede sig efter den sidste, og hendes blik endnu en gang havde søgt alle og hun ikke fandt den, hun havde ventet, råbte hun, idet hun blev bleg som et lig: Mon chère danois. Mon chère danois.

lang="fr" xml:lang="fr"La mort, var der så én, der sagde, mens han trak på skulderen. La mort, petite Jeanette.

Lille Jeanette greb sig til panden med begge hænder, hendes ansigt fortrak sig til en rædslens grimasse, og så sank hun om på gulvet og jamrede og klagede.

Derefter så vi gamle far Jean røre på sig for første gang. Han kom langsomt til, slæbende i sine tøfler, samlede lille Jeanette op og fik hende med om bag skænken og ud i køkkenet.

Siden så vi ikke noget til hende, og når vi spurgte far Jean, rystede han bare på hovedet og prikkede sig på panden.

Stakkels lille Jeanette. Og så har du dog sikkert hver eneste aften bedt så inderligt og varmt til den hellige Guds moder for den kønne, glade danois.

1918

Over midnat, 1918.

For lidt siden hørte jeg rådhusklokkerne slå tolv. Vi skriver altså nu 1918. Glædeligt nytår allesammen derhjemme. Glædeligt nytår for os alle. Vorherre lade dette år blive rædslernes sidste og sejren blive deres, hvis sag er retfærdig. Så har det altsammen ingen nød, og så lysner det måske også for vi andre. Så går det nok sådan, som far altid siger: Der må også i dette liv gives løn for de lidelser, der bæres i ydmyghed. Ja, far lad os håbe det. Lad os *tro* det.

København, januar 1918.

Jeg ser, at kejseren har været ovre på Vestfronten for at holde tale til sine kære feltgrå. Han er blevet modtaget med stormende jubel, hedder det, og mangen tapper kriger havde tårer i øjnene, desuden – hedder det også – færdedes han frit og utvungent mellem tropperne og havde et djærvt håndtryk og et opflammende ord til mange af de stolte feltgrå.

Jo, jeg kender den jubel, der for resten altid plejede også at være endeløs. Denne gang har den altså kun været stormende. Jeg har selv et par gange været med til den. Den indledes altid aftenen i forvejen med de strengeste ordrer til at pudse vort gevær *indvendigt* så det skinnede. Det skulle nemlig være således, at man straks kunne se, gennem hvis løb kuglen var gået, dersom det skulle ske noget – altså noget, man havde én eller anden grund til at frygte, eller som man mente at kunne

tænke sig som en mulighed. Desuden blev det umiddelbart før paraden på det omhyggeligste undersøgt, om vi havde patroner på os. Patroner var nemlig ikke tilladt, hverken i tasken eller andetsteds, når kejseren kom for at hilse på og tale til sine trofaste feltgrå.

Naturligvis var der ikke én, hvis gevær ikke indvendigt skinnede som sølv. Det var det klogeste at sikre sig, for alle tilfældes skyld. Det var jo aldrig godt at vide.

Men derfor kunne kejseren også færdes så frit og utvungent mellem sine elskede soldater, og jublen var akkurat af den varmegrad, som det var os pålagt, at den skulle være. Imidlertid tror jeg dog nok, at han befandt sig bedst, når han igen sad hjemme i hovedkvarteret.

København, januar 1918.

Jeg sad i aftes hos D. sammen med S. og komponisten M. og vi kom blandt andet til at tale om fjernsyn og den slags forunderlige ting. M. var tilbøjelig til at opfatte det hele som ammestuehistorier, eller som udslag af en overspændt eller forstyrret fantasi. Jeg fortalte ham da følgende, som jeg oplevede ovre i Polen, da vi var på vej imod Warschau.

Vi fik en dag hen på eftermiddagen befaling til at storme en russisk skyttegrav – rulle den op, som det hedder – og det lykkedes os også efter meget svære og hårde kampe. Russerne var tapre, og de bed voldsomt fra sig, skønt deres bevæbning mange gange var slet.

Da vi havde taget skyttegraven, fandt vi blandt andet i denne en russer, der lå og jamrede sig så det næsten ikke var til at holde ud. Hele hans venstre side var revet op og hjertet og

forskellige andre indvendige dele lå blottet. Han var uden al tvivl døden vis inden ret længe. Imidlertid tog en underkorporal og jeg dog fat på at forbinde ham, så godt vi kunne. Han havde sine forbindssager på sig, og de russiske forbindssager var næsten altid meget bedre end vore. Naturligvis kunne vi kun dække såret og så på anden måde søge at gøre ham døden let ved at skaffe ham lindring for smerterne, og jeg stod og holdt hans hoved mellem mine hænder, mens underkorporalen arbejdede med forbindsstofferne. Mens jeg stod med hans hoved og bøjede mig ned over ham, sendte han mig af og til et blik af den stærkeste ømhed og taknemmelighed. Jeg har aldrig nogensinde set et par øjne, der var så taknemmelige og så hengivne i skæret, og samtidig mærkede jeg, hvorledes det hamrede i hans hjerne. Det pressede i hårde stød mine hænder ud og ind. Det var som om hans hoved skiftevis udvidede sig og trak sig sammen.

Men så kom det besynderlige. Mens jeg sådan stod og holdt hans hoved, og efter at han havde sendt mig et bristende ømt og taknemmeligt blik, så jeg pludselig for mig et køkken, som jeg aldrig havde set et køkken før. Det var et stort, halvmørkt bjælkerum med åbent ildsted og et stort bord med bænk langs væggen. På ildstedet brændte der en flammende ild og i en krog over flammerne hang der en gryde. Ved ildstedet stod en ung kvinde og rørte i gryden med en slev. Hun havde en russisk dragt på, sådan som jeg mindes jeg har set dem på billeder, hendes ansigt var sørgmodigt, og hun stod og stirrede så underlig forskræmt ud i luften.

Synet blev længe ved at stå klart for mig. Den unge kones ansigt kan jeg endnu se så levende og tydeligt, som om hun var

her i stuen hos mig. Hendes hår var blankt og sort og lå glat hen over hendes pande, hendes øjne var dybe og brune og hendes mund fast og sammenkneben.

Da jeg en tid havde set på hende, syntes jeg pludselig, at vore øjne mødtes, og der gled et drag af rædsel hen over hendes ansigt. Hun pressede hænderne mod panden og sank sammen på ildstedets kant. Jeg kunne se, at hun græd, og samtidig gled den døende russer i skyttegraven ud af min hånd. Han var død.

Ja, det er, hvad der hændte mig en dag i en skyttegrav i Polen. Jeg var hverken forstyrret eller forvildet i sindet. Jeg var tværtimod fuldkommen rolig og normal. Jeg kan ikke selv forklare mig denne tildragelses psykiske side, men at den endnu står ganske levende og klar for mig, er sikkert nok. Der er meget få af mine oplevelser, der står mig klarere, skønt min hukommelse ellers undertiden kan slå klik for mig.

Men hvad betød det hele. Hvilken forbindelse var der mellem den døende russer og denne kvinde, og hvorfor mødtes vore øjne i samme øjeblik, som han drog sit sidste suk. Jeg har ingen forklaring. Jeg kan kun forsikre, at sådan var det. Sådan skete det.

Var det fjernsyn. Var det den døende russers dødssyner, der gik igen i min bevidsthed. Eller hvad var det for noget sælsomt og forunderligt noget, der her mødte mig i en skyttegrav i Polen en solklar dag, lysvågen og med fuldt herredømme over alle mine sanser.

København, februar 1918.

Jeg er nu kommet i forbindelse med dem derhjemme. Vi har vekslet to breve med hinanden. Jeg har kunnet fortælle dem lidt

om, hvorledes jeg har det, og jeg har kunnet få rede på, hvordan det står til hos dem. Det var S., der lige efter nytår gav mig ideen. Han mente, at censuren ikke var så skrap nu, som tidligere. Jeg skrev et brev hjem under et fremmed navn – jeg var bogholder P. Knudsen – og S.s adresse var min bopæl. Det er en underlig følelse, sådan at være en fremmed mand, der fortæller om sine sorger og glæder, sin kone og sine børn, for så at flette et og andet ind, der alene er det, det drejer sig om. Det er næsten et helt kunststykke, sådan at give sit hjerte luft mellem linjerne.

Hvad mon de egentlig har tænkt, da de modtog brevet med min håndskrift og et vildfremmed navn under? Men at de havde forstået, hvorom det drejede sig, er der ingen tvivl om, thi for et par dage siden var der brev til bogholder P. Knudsen, B.-gade nr. 37, med hjertelig tak for hans venlige og kærkomne brev. De var såmænd lige ved at tro, at han helt havde glemt dem, stod der, og derfor skulle han da også have en hel masse nyheder.

Det var en forunderlig glæde at sidde med dette brev i hånden og høre fars stemme gennem det. Men ham har det sikkert også kostet adskillige bryderier, inden han fik fortalt alt det, han ville. For hvor havde han meget at fortælle. Småting altsammen for andre, men en hel forunderlig verden af lykkelig hjemlighed for mig. Småting fra stalden, fra marken og fra haven, fra stuerne og fra alle de steder, der var mig kær.

Men én sørgelig efterretning var der. Min bror er blevet udskrevet. Han er kun sytten år og en lille, spinkel fyr, der ikke kan holde til ret meget. Heldigvis skal han først uddannes, så går den tid, og forhåbentlig er det altsammen ovre, inden de kan sende ham til fronten. For skulle han komme med dér, og

skulle der hænde ham noget ondt – ja så ved jeg ikke, hvorledes mor skal komme over det.

Hun hænger sådan ved den dreng. Han var syg og svagelig, da han var lille, hans barndom har givet hende mange søvnløse og fortvivlede nætter og mange smertefulde dage, og hans fødsel havde nær kostet hende livet.

Jeg kan tænke mig, hvor hun må have været oprevet og ulykkelig, den dag han drog af gårde. Stakkels lille, elskelige mor, bare jeg kunne have været hos dig og kunne have hjulpet med til at trøste dig. Jeg kan se, hvorledes dine øjne søger fars, når uroen og angsten kommer over dig, og hvilken dyb fortvivlelse, der ligger i dit blik. Jeg kan også se, hvorledes far drager dig ind til sig og søger at berolige dig med de tillidsfulde, fortrøstningsrige ord, som han altid ejer selv midt i den tungeste modgang.

Men nætterne, lille mor, og dine ensomme timer. Ak, hvor er denne tid dog fattig på barmhjertighed, og hvor den er ond også mod dem, hvis hjerte kun ejer godhed og kærlighed til alle.

Mon man egentlig her til bunds forstår, hvad de må bære og lide i hjemmene dernede i disse forfærdelige tider. Hvor må de være stærke og inderlige i troen på lysere og lykkeligere dage, når de kan holde det altsammen ud, uden at gå til grunde i sorger og fortvivlelse. I skal beundre dem her i Danmark, ikke alene i ord, men også i Jere hjerter. I kan være forvisset om, at de fortjener det. Husk vel på, de lider også for jer og det, der er Jert håb. Uden deres kampe og deres lidelser var Jere håb for længe siden ikke en penning værd.

København, marts 1918.

Jeg har i disse dage læst nogle breve fra fronten, som en krigskorrespondent har skrevet. Fronten er ganske vist et noget uklart udtryk, for det, han har set, er formodentlig lejrene, der som oftest ligger tre-fire kilometer eller mere bag den egentlige kampfront, eller etapperne, der ligger endnu længere tilbage og som i væsentlig grad befolkes af de såkaldte *pengesoldater* eller *etappe-baroner* – velhavende ungdom, der ved, hvad bestikkelse og smiger kan være værd, også i krigstider. Men har korrespondenten altså ikke i egentlig forstand været ved fronten, har han til gengæld fået stoppet alt det blår i øjnene, som man har kunnet overkomme. Han kan trøste sig med, at det er han ikke ene om.

Ak, hvor jeg husker de lykkelige ord: Der kommer korrespondenter i morgen. Så var det ikke bladsmørere, papirfordærvere, penneslikkere, pennehelte, sådan som de hed til daglig brug. Så var det *deherrer* korrespondenter, et højtæret og agtet selskab, der beværtedes på det flotteste. For vi andre betød det glædeligvis også en dags flothed, i stedet for den evindelige tynde suppe og al den anden sløjhed, der efterhånden prægede ikke mindst forplejningen og gjorde, at vi sjældent blev ordentlig mætte. Det bedste beholdt de i etapperne og stabene. Til os nåede kun det, de andre ikke ville have, eller som de for skams skyld var nødte til at lade gå videre, for at vi dog også kunne få noget at leve af.

Men når korrespondenterne ventedes, var det en anden sag. Så fik køkkenchefen ordre til at gøre sit bedste – og for resten lade det tykkeste blive på bunden, hvis korrespondenterne

skulle få den idé, også at ville smage på maden, hvad man som oftest kunne vente sig. Så blev der skruppet og skuret og vasket i barakkerne, sengene blev gjort i orden, allesammen fik vi ordre til at svare deherrer frejdigt og muntert, så de kunne drage bort med et godt indtryk, og de, der måtte anses for mindre pålidelige på det punkt, blev sendt på arbejde et eller andet fjernere sted hen, hvor de ikke var i vejen, eller kunne forstyrre idyllen.

For alle tilfældes skyld var der altid et par befalingsmænd i nærheden af korrespondenten, når han spurgte ud. For at kunne give supplerende oplysninger, hed det sig. Men han kunne naturligvis også være til nytte på anden måde. Øjets sprog kan jo undertiden være særdeles talende, og der er altid noget, der hedder *bagefter*.

Det var derfor kun meget rosenrøde betragtninger, der blev korrespondenterne til del. De kunne såmænd, selv med den redeligste vilje, ikke få andet indtryk af det hele, end at de befandt sig i en fredelig og lykkelig børnehave. Og når de så bagefter fik deres gode mad og rigelige champagne i officersmessen, og for resten blev forsynet med en række skønne eventyr, kunne de roligt rejse hjem og fortælle, at nu vidste de, hvad det vil sige at ligge ved fronten.

Men de havde såmænd ikke hørt så meget som et geværskud knalde, langt mindre fået bare en anelse om, hvad fronten egentlig er for noget, og hvordan en frontsoldats tilværelse former sig.

Jo, én gang mindes jeg for resten, at nogle korrespondenter fik en ganske lille, beskeden mundsmag på krigen. De var kommet kørende i automobiler ud til Verdun-kanten en dag ved

middagstid og sad nu fredeligt bænket i officersmessen, glade og mætte og varme af vin og munter snak, da en fransk granat fandt vej til et lille ammunitionslager, der lå godt og vel en kilometer borte fra barakkerne. Det sprang i luften med et voldsomt brag, og alle barakkerne i lejren skælvede som skulle de mases til pindebrænde med det samme.

Der blev en forfærdelig opstandelse. Korrespondenterne kom farende ud, blege og forfærdede, rendte på hinanden, faldt omkuld og sprang op igen med de pudsigste hop, mens det gik i vild fart mod automobilerne, hvor de gemte sig på bunden. De blev troligt fulgt af de ledsagende officerer og chauffører, og ikke længe efter var selskabet udenfor synsvidde.

Vi var en hel klynge, der fik os en glad og fornøjelig latter. Jeg tror ikke, at nogen af os nogen sinde har let så hjerteligt som den dag. Men det var også noget af det muntreste vi havde oplevet, og jeg har ofte tænkt på, hvordan denne lille overraskende og uforudsete slutning på et ellers fornøjeligt frontbesøg, er kommet til at tage sig ud i korrespondenternes gengivelse.

Jeg kunne tænke mig, at det er blevet til et rasende fransk angreb, fra hvilket det først i sidste øjeblik lykkedes dem at undslippe, mens kuglerne susede dem om ørene. Jeg kunne næsten tænke mig det. Jeg har den mest ubetingede tillid til d'hrr korrespondenters levende og farverige fantasi.

København, marts 1918.

Nu er det store angreb ovre på Vestfronten begyndt. Jeg læser i dag, at angrebsslaget mod den engelske front ved Arras, Cambrai og Sct. Quentin har været i gang i de sidste dage –

under ledelse af Hs. Majestæt kejseren og kongen, som det hedder i den officielle beretning. Baupume er nok allerede faldet, såvidt jeg kan forstå.

Nu skal det hele altså sættes på ét kort. Det er atter Paris, der vinker. Du godeste Gud, det ulykkelige mandskab, der her skal frem. Alle disse 17-18 årige unge, der nu først for alvor skal lære, hvad det vil sige at være i krig. Det bliver et forfærdeligt myrderi, et rædselsfuldt blodbad. Jeg husker, hvordan det gik til ved Verdun, og det var sikkert intet mod det, der nu sker. Fremad *skal* de. Der er ingen nåde, og enhver, der holder sig tilbage, bliver skudt ned. Jeg kender fremgangsmåden. Officeren med den hævede revolver bagved delingen. Fremad eller døden, der er ingen anden udvej.

Og alle mine kære landsmænd der. Det bliver tunge dage, dem der nu kommer. Det bliver lange og sørgelige lister at læse igennem for dem derhjemme. Det er langt over 5000, der allerede er gået bort. Der vil følge mange hundrede efter nu. Gudskelov, at min lille bror endnu ikke er kommet videre end til uddannelsen. Det kunne jo dog tænkes, at han slipper med det.

Jeg folder mine hænder og beder til, at dette må være den sidste, store styrkeprøve. Men mest beder jeg til, at sejren må blive deres, der kæmper for retfærdighed og de smås ret til at være. Hvorledes skal det ellers gå os, og hvorledes vil ellers vor fremtid komme til at se ud. Det er frygteligt at tænke på. Der er slet intet lyspunkt at øjne noget sted. Det er bare sorg og jammer og elendighed altsammen.

København, marts 1918.

Jeg stod i eftermiddag og så på telegramopslagene på hjørnet af Frederiksberggade. Det er forfærdende som tyskerne går fremad. Hver dag er nye sejre for dem.

På fortovet ved siden af mig stod nogle tyskere og læste opslagene. De skoggerlo, så det kunne høres vidt omkring, og deres: Famos, famos skingrede gennem alle andre lyde og fik folk til at stirre på dem i stum undren. Men det tog de sig ikke nær. De blev ved med deres skoggerlatter og deres: Famos, famos og klappede hinanden på skulderen med overgivne, klaskende dask.

Jo mere folk så i forbavselse på dem, desto højere råbte de op.

Men sådan er de jo nu en gang. De er overmodige og anmassende, når de har følelsen af, at de er ovenpå. Det er bare forunderligt, at de ikke har nogen som helst forståelse af, hvad de skylder deres omgivelser og andre folks følelser, når de nyder gæstevenskab i et fremmed land.

Mon nogen som helst anden nation i verden kunne komme i tanker om at bære sig sådan ad på fremmed grund?

Jeg talte senere hen på dagen med en anset, tysk dame, jeg mødte hos D., om det. Hun sagde:

– Vi tyskere har altid haft en forunderlig evne til at gøre os ilde lidt allevegne. Der gror had efter os i alle vore fodspor. Det er sørgeligt, men det er ikke desto mindre fuldkommen sandt. Jeg indrømmer det åbent og villigt.

København, april 1918.

Nu er Niels H. fra S. også faldet. Han var lige fyldt atten år og har vist kun været en måned ved fronten. Det er den tredje søn, de har mistet i det hjem. Nu er der ikke flere tilbage. Nu sidder de to gamle alene på gården.

Det er egentlig forfærdeligt at tænke sig. Tre dygtige, glade og lykkelige unge mennesker ofret. For hvad? Ja, hvis min far ikke får ret i sin tro på, at der også i dette liv gives løn for de lidelser, der bæres i ydmyghed, så forstår jeg ikke, hvorledes det altsammen skal ende. Hvis alt det, der ofres, ikke ofres, fordi der skal komme en oprejsningens, en lykkens, en genforeningens dag efter dette, så er der jo slet ingen mening i verden mere. Så er det jo altsammen bare død og undergang og sort fortvivlelse.

Jeg kan huske, at jeg talte med fru H., da jeg var hjemme på orlov sidst, og et par dage førend jeg gik over. Hun har altid været i besiddelse af en forunderlig sjælsstyrke og en hengiven tro på, at alle sorger nok tilsidst skal bære lykkens løn for dem, der lider.

– Vi har nu ofret Hans og Kristian, sagde hun, mens det bævede om hendes mund. Det har været hårdt og tungt for os. Men nu har jeg også den sikre tro, at Vorherre vil lade os beholde Niels. Bare det nu må forundes ham, sammen med os, at se den dag oprinde, da alle vore håb bliver til virkelighed og vi er danske igen, så skal jeg ikke klage. Så ved jeg, at de to skulle være vor betaling for at opleve den lykke. Ja, hvad siger du, lille far?

Hun så hen på hendes mand, der stod ved vinduet og stirrede ud. Ham havde sorgerne mærket meget stærkere i det ydre, end hende. Han var blevet tavs og indesluttet, og der var kommet noget tungt og hvileløst over hans før så frimodige og glade øjne. Han var ellers alle dage den gladeste mand i sognet, indtil sorgerne også havde bud til ham.

Han vendte sig om mod sin hustru og sagde, idet han pressede den ene hånd mod øjnene:

– Jeg er så bange for Niels. Det sidder herinde evigt og altid. Jeg *kan* ikke blive det kvit, Mathilde.

Jeg ser ham for mig i dette øjeblik, sådan som han stod dér, træt, forpint og oprevet af sorgen over de to sønners død og af frygten for også at miste den sidste.

Han fik altså ret i sin angst. Heller ikke Niels fik han lov at beholde. Alt, hvad de to ejede af alderdoms støtte og af alderdoms glæde og lykke, blev dem berøvet, da krigen tog deres tre sønner.

Og hvis det så ender med, at alting alligevel bliver ved det gamle dernede – ved de samme forfølgelser, den samme undertrykkelse, den samme hensynsløse foragt for sprogets og folkets og historiens ret. Hvad så? Hvad hjalp så det, de to og mange, mange andre ofrede for den fædrene jord og for livshåbet, for to slægtleds utrættelige overbevisning og to slægtleds lykkelige drømme.

Det er slet ikke til at forstå, når man rigtig tænker på det. Der er slet ikke rede at finde for den menneskelige tanke. Det er bundløst fortvivlende, og det er samtidig stort, mægtigt, ophøjet, at håbet alligevel kan blive ved at leve iblandt dem.

Hvor får de al den sjælestyrke, al den frimodighed, al den troskab fra.

Fra Vorherre, sagde far altid. Fra troen på, at der er en retfærdig Gud, som leder alt til det bedste, velsigner det gode og straffer det onde.

Her sidder jeg i fred og ro, borte fra det altsammen. Jeg hører dem til med hele min sjæl og alle mine tanker. Jeg kender dem, synes jeg, og jeg forstår dem næsten ikke alligevel. Men ét forstår jeg: At den dag, de bliver danske igen, vil deres jubel og deres lykke være forunderlig skøn og sejrsglad, men på samme tid forunderlig ydmyg og taknemmelig.

Sådan er *den* slægt, det ved jeg. Jeg er stolt og glad over, at jeg hører den til. Jeg synes næsten, at jeg har ofret den alt for lidt. Tre år under krigens åg. Tre frygtelige år under et herredømme, jeg lærte at hade med al en ungdoms hede had. Er det nok at ofre for den slægts lykke og fremtid? Er der i det hele taget grænse for, hvad den har krav på hos os alle?

Mit land, mit land, jeg tilbeder dig og alt, hvad der er dit.

København, april 1918.

Jeg har i disse dage læst en samling digte fra verdenskrigen, blandt andet også en hel del tyske. Men det er vist alligevel ikke krigens rette udtryk i digt, disse vers, der formodentlig ofte er kommet til verden ved et skrivebord og en varm kakkelovn i en hyggelig stue. Det er kun krigens stemninger og følelser på anden hånd. Sådan føler måske nok den, der sidder hjemme. Men verdenskrigens rigtige digte, det er dem, der fødes i skyttegravene, eller i ildlinjen. De dukker op en dag derude. Ingen ved rigtig, hvorfra de kommer. Men de er der, og som en

blæst går de linjen langs fra Alperne til Kanalen. Til sidst kan vi dem allesammen, og vi synger dem, fordi de er det jævne og elementære udtryk for det, vi føler og tænker. Det er vor, soldaternes, egen sjæl, der er i dem. Det er krigens sjæl med dens sorger og dens glæder, dens lune og dens vemod. Og undertiden også med dens spot. De kan ofte være forunderligt yndefulde, og ofte er de udtrykket for en ganske bestemt egns eller et ganske bestemt steds stemninger. Jeg mindes én fra Champagne, hvor jeg lå i måneder. Det er sangen om Sainte Marie-à-Py.

Sainte Marie-à-Py var en ganske lille by dér, en henrivende og idyllisk lille plet, da vi første gang så den. Men den havde den skæbne, at gå fra hånd til hånd. Snart havde vi den, snart var den i franskmændenes besiddelse, og til sidst var der ikke stort andet tilbage af den, end nogle grusdynger og murbrokker på Champagnes hvide kridtbund. Men vi holdt af den plet, fordi den var blevet ét med vort liv i lange tider, og fordi den havde taget så mange af vore gode og kære kammerater.

Sangen lød således, og blev sunget på en indsmigrende, lidt

sentimental gammel valsemelodi:

Dort unten im tiefen Champagnedreck,
in der zähen, weissen Brüh,
da liegt so ganz verloren ein Pflech,
        das ist Marie-à-Py.
In dieses scheusliche Kreideloch,
dort lebt man wie das Vieh;
trotz dem aber lieb ich dich doch,
        mein Sainte Marie-à-Py.

Ach könnte mein Liebchen mich einmal sehn
so Morgens in der früh,
wen vorne im Graben ich Posten muss stehn
        bei Sainte Marie-à-Py.
Ach Junge, mein Junge wie intressant,
ach hätt ich doch bloß sie,
unten bei mir im unterstand
        bei Sainte Marie-à-Py.

Und stets Marmelade und trocken Brot
es schmeckt ich weis nicht wie,
und jede Nacht, jede Nacht butteln gehn
        bei Sainte Marie-à-Py,
und regnet's in Strömen so kalt herab
und in Dreck bis an die Knie,
dein gedenk ich bis an mein Grab,
        mein Sainte Marie-à-Py.

Horch Kammerad, es giebt dicke Luft,
es knallt wie früher noch nie,

ganz sicher will Franzmann, der alte Schuft,
nach Sainte Marie-à-Py.
Doch lass ihm stürmen so doll er will
mit seiner ganzen Infanteri,
Schleswig-Holstein, das hällt fest,
sein Sainte Marie-à-Py.

Stets gut Kammeratschaft und Fröhlichkeit
die halfen durch Sorgen und Müh,
doch einmal enden muss auch die Zeit
vor Sainte Marie-à-Py.
Lass kommen was woll, sei's Sorg, sei's Not,
niemals vergessen wir die,
die da starben den Heldentot
bei Sainte Marie-à-Py.

Jeg forstår meget godt, at denne lille vise ikke er noget digterværk. Men den er til gengæld noget meget bedre. Den er et oprigtigt, dybt følt udtryk for vore stemninger. Vi elskede dette Sainte Marie-à-Py, hvor vi levede i kridthuler, fik dårlig mad og måtte tage mange, voldsomme tørn med franskmændene. Sangen var for os næsten som en kærlighedserklæring til den lille by og vore døde kammerater, og når vi sang den, fyldtes vort sind med al den varme, umiddelbare og sunde sentimentalitet, der, mærkeligt nok, – eller måske naturligt nok – ligger som et stemningernes grundfond i enhver soldats sjæl.

Men vi kunne også være muntre og overgivne og ikke forknytte for en rask og frejdig spot. Vi sang – for resten som en

parodi på en operettevise fra et stykke: *Fräulein Feldgrau*, der skal have gjort megen lykke i Berlin:

Alle reichten uns die Hände
jeder fragte wie es geht,
ob der Krieg wär bald zu Ende
und wie draussen alles steht.
Doch wir sagten unter Lachen:
Nur Geduld und ruhig Blut,
die Schleswig-Holsteiner werden es machen,
die sind schändlich auf der Hut.
Nur Vertrauen zu unsern Kaiser,
der steht mitten drinn im Sturm.

Så blev der råbt under almindelig munterhed:

– da wo sie nicht hinschiesen –

og derefter sang vi videre:

In der schönen, in der neuen,
in der neuen, in der grauen,
in der schönen, in der neuen,
grauen Felduniform.

Som man ser, var denne vise på ingen måde særlig respektfuld. Men med respekten for kejseren blev det også efterhånden kun så som så. Han kunne ikke altid smigre sig med en egentlig hengiven omtale, hverken blandt mandskab eller officerer. For de fleste stod han som en temmelig kedelig paradefigur med en hel masse svulstige ord i munden, men ellers ikke ret meget bevendt. Det var jo heller ikke ham, der havde noget at sige, når det endelig kom til stykket. Det var

Ludendorff og Hindenburg. Det lærte vi meget hurtigt at forstå.

Ja, det var altså lidt om krigens viser, der faldt mig ind. Jeg synes undertiden, jeg endnu kan høre dem klinge i mine øren, snart vemodige, snart glade, snart overgivent kåde. Men dybest i mit sind ligger dog den lille vise om Sainte Marie-à-Py. Jeg kan blive helt vemodig stemt, mens jeg sidder her og nynner den hen for mig selv, samtidig med at så mangen en kær ven og kammerats skikkelse lyslevende træder frem for mit blik og nikker til mig.

Hvor er I nu henne allesammen, I, med hvem jeg delte så meget, både af ondt og godt, i Champagnes hvide kridthuler. Jeg var ikke Jeres og Jeres sag var ikke min. Men vi forstod alligevel hinanden, og tit var I allergladest ved mig, når jeg sang mit gamle fædrelands kønneste sange for Jer. Hvordan kunne det for resten være. Var det måske, fordi al den glæde, der skabtes i *min* sjæl, også fandt vej til Jeres.

Kan I huske den juleaften, da jeg sang: Der er et yndigt land og: Vort modersmål er dejligt for Jer, mens vi sad og stirrede os julestemte på en lille, fattig grankvist. Kan I huske, at I næsten allesammen fik tårer i øjnene, skønt I slet ikke forstod, hvad det var, jeg sang.

Det var én af de skønneste juleaftener jeg har oplevet.

København, maj 1918.

Det er snart længe siden, jeg har sat pen til papiret. Ikke fordi der ikke har været både et og andet, som har beskæftiget mit sind. Det er slet ikke det, der er grunden. Men der er tider, hvor jeg ligefrem er bange for at se mine egne tanker på papiret. Så

længe jeg kan gå og tumle med dem, slås med dem, og nu og da få dem skubbet til side, går det endda an. Men skal jeg først til at sidde og stirre ind i dem som et par grådblanke øjne, der møder mine i angst og bange spørgen, og ender som i et skrækfyldt håb om fremtiden – ja, så får de aldrig ende. Så har de de hundrede veje at gå og de tusinde kroge at bore sig ind i. De er ubarmhjertige som tiden selv, og onde som dens kår.

Hvorledes skal det dog altsammen ende. De går stadig frem derovre og de andre viger stadig. Det er næsten, som om de hverken har kræfter eller mod mere. Bare tilbage og tilbage for hver dag, der går. Nu har de igen nået Marne. Et hårdt stød til, og så rammer de måske Frankrig i dets hjerte. Og hvordan skal det så ende, også for dem derhjemme. Skal de da virkelig, så længe verden står, trælle under åget og fremmedherredømmets forbandelse. Er der da virkelig slet ingen retfærdighed for dem, der er trofaste, og som lider for deres trofasthed. Er der da slet ingen løn for de tusinder, hvis blod er ofret for den fædrene jord, for håbet og for fremtiden.

Er der da intet Forsyn, som vil dem det godt, der selv kun vil det gode, og hvis hjerter i mere end halvtredsindstyve år har brændt for en retfærdig sag. Er der kun ret og fremtid for det, der er ondt og fuldt af lyst til at kue og forfølge.

Stakkels far, skal du da virkelig komme til at opleve, at alt det, der var din evigt brændende tro og dit livs indhold, bliver til intet. Og min lille, elskelige mor, skal alt det, du sang ind i vore hjerter og vore sind og som du lærte os at bede om i vor aftenbøn, kun blive til døde ord og tomme lyde.

Der spørges og spørges med tusinde stemmer, men hvem kan svare, eller hvem har ord for alt det, der brænder i éns sind

og fylder det med sin angst og sin smerte. Her sidder jeg og stirrer hjem og jeg ser det altsammen: Gårdene, agrene, haverne og alle dem, for hvem hver eneste sten, hver eneste tue, hver eneste fure er en del af deres liv, deres håb, deres kærlighed. Dem, der har grædt og lidt i fire lange år, men som også har længtes og håbet under sorgernes tryk og smerternes tunge hjemsøgelser. Dem, der altid stirrede mod nord. Dem, der altid så opad.

Er der da slet intet håb for dem i alt det, der sker nu. Har det da været spildt altsammen, det, de har ofret.

Nej, nej, så ondt kan intet Forsyn være. Det er jo umuligt, umuligt. Hvordan skal de kunne bære det dernede.

København, maj 1918.

S. og jeg var i dag en tur ude ved Furesøen. Det er søndag og midt i det skønneste, danske forår. Det myldrede med mennesker allevegne, sorgløse og glade mennesker, der larmede op og lo, som om der intet er, der hedder krig og elendighed.

Vi lå på en skrænt og så ud over søen, mens vi i tavshed følte hele dette lyse, forårsfriske billede, alt dette skære grønne og blå og et Dannebrogs glade rødmen på den anden side søen, som en festlig og frydefuld tone i vort sind.

Nedenfor os på en sti kom der en klynge af unge. De begyndte at synge: Der er et yndigt land. Det lød så smukt og ømt og som en inderlig kærlighedserklæring til den skønne egn. Men så var der pludselig et par unge kvinderøster, der vrængede igennem med én af døgnets fordærvede slagmelodier

– de overdøvede efterhånden sangen og det hele gled til sidst ud i en overgiven skrålen og højrøstet latter.

De unge damer så ud til at høre til det gode selskab. Men det har for resten før slået mig, at det gode selskabs unge damer her i hovedstaden ofte er en noget tvivlsom race. Man får undertiden indtrykket af, at deres sind er noget grumset og deres følelser noget betændt. De aner måske ikke, at der på den anden side grænsen lever tusinder af unge kvinder, der ville føle sig over al forstand lykkelige, hvis de en skøn majdag som denne kunne vandre i det fri og synge den smukke, gamle fædrelandssang. Nu tør de næppe nok nynne den i deres tanker.

De aner det måske ikke, de andre. Men så er det deres fejl, eller deres fædres eller mødres, der ikke har lært dem, at visse ting er hellige for et folk, der tror på sig selv, og at de nationale sange ikke er til at vrænge ad. Af kvinder, der ikke ved det, eller ikke forstår det, har fremtiden ikke noget godt at vente.

Jeg kunne have haft lyst til at kalde på dem og fortælle dem en historie om én af Belgiens unge kvinder, historien om den lille Yvette, således som én af mine landsmænd og kammerater fra det fire og firsindstyvende en aftenstund fortalte mig den. Han vidste at den var sand, sagde han, og jeg har ingen grund til at tvivle på hans ord.

Lille Yvette var kun én og tyve år, datter af en borgmester i en af Belgiens småbyer. Hun var, mens vi endnu huserede gennem det ulykkelige land, gået ind i det røde kors og plejede syge og sårede på et hospital, som, den gang tildragelsen fandt sted, ikke lå ret langt borte fra kampfronten. Hun var en omhyggelig og trofast plejerske, en mild og frimodig lille pige, der vandt alles hjerter. Og samtidig var hun forunderlig stærk overfor

ulykken. Hvor de andre unge kvinder veg tilbage, fordi deres sind ikke kunne tåle al slags jammer og elendighed, kunne man være sikker på at træffe lille Yvette. Hun kunne hjælpe alle. Hun havde trøst til alle. Hun kunne våge nætter i træk uden at trættes.

En dag havde hun, lige fra morgenstunden, siddet ved en ung belgiers leje. Han var flygtet for rædslerne, var blevet hårdt såret og lå nu og ventede på døden. Han havde ikke været ved bevidsthed hele dagen, men lå stadig og jamrede om, at man havde dræbt hans hustru og hans lille pige.

Formodentlig er det denne oplevelse, der fik den lille Yvette til at handle, som hun gjorde. Hun samlede i hvert fald i aftenens løb i stilhed de nødvendige uniformsstykker, samt gevær og patroner og andre udrustningsgenstande, sammen, og da afløsningen ved sengen kom ved midnatstid, så hun lejlighed til at krybe i uniformen, klippede sit hår af, og søgte derefter ud til sine landsmænd, der, som, sagt, lå ikke ret langt borte fra hospitalet.

Det lykkedes hende virkelig at slippe helt ud til kampfronten, hun blandede sig uden videre ind i en skyttekæde og stormede frem, sammen med de andre. Men så endte angrebet til sidst i et vildt håndgemæng, lille Yvette fik et kolbeslag, der bragte hende til at segne, og derefter lå hun på valpladsen mellem sårede og døde, indtil ambulancen henad daggry kom til stede. Hun forstod, at det var livet om at gøre, hvis hun rørte sig. Hun blev derfor liggende med ansigtet ned mod jorden som en død, og måtte bide sine hænder til blods, mens et par ambulancesoldater sparkede til hende, for at se, om hun endnu var i live.

Men desværre, det lykkedes hende alligevel ikke at redde sig. Hun blev til sidst opdaget, taget til fange – og skudt som franctireur, da det viste sig, at hun var kvinde.

Sådan endte lille Yvettes liv. Man kan kalde hendes færd vild og ubesindig. Men den var stor og ophøjet i sin tanke, og jeg gad vide, om nogen anden nation ville have ladet hende lide døden. Mon de ikke i hende ville have set den sjælens storhed, man ikke har lov til at dræbe, uden at forsynde sig mod selve retfærdighedens idé, og derfor ladet hende gå derhen, hvorfra hun kom. Hun var jo dog også kvinde og næsten et barn.

Ja, som sagt, det var den historie, jeg kunne have haft lyst til at fortælle de unge damer ude ved Furesøen. Måske ville de bare have smilt ad mig og kaldt den én af den slags krigens solstrålefortællinger, som der skal være så mange af.

Men desværre, historien om den lille Yvette er ingen solstrålefortælling. Det er historien om en lille belgisk pige, der med våben i hånd gjorde sit fædrelands sag til sin og døde for den. Men hun har sikkert heller aldrig vrænget ad nogen af de sange, der sang hendes fædrelands pris.

København, juni 1918.

Jeg fik i dag brev hjemmefra og de skriver, at alt står ved det gamle. De er raske og min bror har det også godt.

Samtidig fortæller de mig, at en af mine drengekammerater, sønnen fra én af nabogårdene, er død på et lazaret nede ved Rhinen. Han har været syg længe. Han var allerede syg, den gang jeg var hjemme på orlov. Han havde blandt andet fået underkæben skudt i stykker. Jeg kan huske, at hans mor havde

været nede for at se til ham, og at hun kom rædselsslagen tilbage, to dage efter at jeg var kommet hjem.

Hun sad med min mors hånd i sin i sofaen og fortalte om det altsammen. Det var oprivende at se og høre på. Hendes ansigt var hvidt og hendes øjne var hele tiden fyldte med tårer, der løb ned over hendes kinder og dryppede ned på hendes bryst, hvor de blev liggende og glimtede.

– Han lå bare og stirrede på mig, sagde hun. Han stirrede på mig med sådan et par store, bedrøvede øjne. Han kunne jo ikke tale, og han kunne heller ikke smile. Han var som et lille barn i al sin hjælpeløshed. Når jeg sad ved hans seng, lå han hele tiden med min ene hånd mellem begge sine og blev ved at klappe og stryge den, mens hans store, bedrøvede øjne stadig stirrede på mig.

Jeg fortalte ham alt, hvad jeg vidste at fortælle ham her hjemme fra, og en gang imellem kunne der komme ligesom et smil i hans blik, når der var noget, som var ham særlig kært at høre.

Han havde en tavle liggende foran sig og på den skrev han, når der var et eller andet, han ville. Da jeg sagde farvel til ham, holdt han tavlen hen foran mig. Der stod på den: Hils dem allesammen derhjemme og bed Vorherre om, at jeg må dø, lille mor ...

Jeg kan huske, hvorledes den stakkels mor, da hun sagde dette, tog min mor om halsen og gemte sig ind til hende. Og så græd de begge to, sådan som kun mødre kan græde sammen over de børn, der har hvilet under deres hjerte.

– Men jeg kan ikke bede om det, hulkede hun. Jeg kan ikke bede om det. Han kan jo dog se. Og han er jo dog min dreng. Og

jeg har ikke flere.

Så gik jeg langsomt og stille ud af stuen. Jeg kunne ikke holde det ud længere. Jeg gik ud haven og satte mig på diget ud mod vejen og tænkte på, hvor mange glade og lykkelige timer Julius og jeg havde haft sammen. Han var altid sådan en ærlig og frimodig dreng, og han holdt så uendelig meget af sin mor.

Stakkels Julius, i ét forfærdeligt, langt år har han ligget og ventet på døden og bedt om, at den ville komme og tage ham bort fra et liv, som han ikke mere syntes, han havde kræfter til at leve.

Og hans stakkels mor. I ét forfærdeligt, langt år har hun levet i tvivl og angst og sjælekampe, som kun den tilfulde kan forstå, der har lidt som hun måtte lide, og som ord slet ikke kan udtrykke.

Men hun er kun én af tusinder af de mødre, der har måttet græde og lide. Og hvad bliver så deres løn. Hvem kan tilmåle dem den stor nok?

København, juli 1918.

Jeg hørte i dag for første gang min chef udtale sig om krigen. Det var ellers en begivenhed, som han til daglig brug ikke syntes at kende noget til.

Grunden var den, at hans råmaterialer er ved at slippe op og at der ingen udsigt er til, at han kan få nye foreløbig.

– Gid den forbandede krig dog snart kunne få en ende, sagde han. Så er det for resten mig så temmelig ligegyldigt, hvem der løber af med profitten. Det hele er vel hip som hap, når det endelig kommer til stykket.

Jeg indvendte, at der jo dog var mange menneskers håb og fremtids lykke, der afhang af resultatet. Han vidste sikkert nok, hvad jeg tænkte på.

– Bah, svarede han, og slog et slag hen over gulvet, efterat han havde set på mig med et smil, der nærmest var medlidende eller overbærende. Ja, det siger *De* nu. Men *tror* De også på det. Er det ikke bare sådan et slags slagord. Og for resten, tror De vi får andet end spektakel ud af det. Vi har jo aldrig haft andet før. Og tror De nu også, de andre bliver lykkeligere, når det endelig kommer til stykket. Det er spørgsmålet, min herre.

Jeg tav. Men jeg indså, at det undertiden kan være meget oprivende at mangle råmaterialer. For manden er såmænd ellers en grumme velmenende sjæl.

København, juli 1918.

Det blev alligevel ikke Paris for dem denne gang. Nu har de andre taget fat, og det synes ram alvor. De er slået tilbage over Marne, og det ser ud til, at de skal adskilligt længere tilbage. Det hjalp altså alligevel ikke, at kronprinsen fik stjernen til den hohenzollernske husordens storkomtur med sværd.

Men mon det nu ikke går mod afgørelsen? De andre synes at være sikre på sejren, og der er da også en voldsom kraft i deres angreb.

Jeg føler det altsammen som en lettelse, og jeg har på fornemmelsen, at sådan er det allevegne her. Hele forsommeren igennem, når man talte om krigen, hed det altid: Det var dog besynderligt. Men De skal se, når nu amerikanerne kommer rigtig i gang, så går det nok.

Imidlertid var der stadig en understrøm af tvivl i tonen, og man forlod hurtigst muligt emnet, for at drøfte noget andet. Det var som om der hvilede et tryk over alle, og avisernes opslag blev læst i tavs nedslåethed. Man talte ikke om det. Man *kunne* ikke gøre sig fortrolig med, at de andre ikke skulle kunne tage sejren hjem til sidst. Det var jo dog det lønlige håb hos alle, at sådan måtte det ende. Man længes og håber jo også her.

Men nu er det en ganske anderledes frimodig stemning, der hersker. Nu følger man avisernes opslag med stirrende iver. Hvor der før stod snese og så til, står der nu hundreder. De siger ikke ret meget. Der er jo ikke højrøstet iver over den danske glæde, når den skal vises offentligt. Men man ser det på ansigtet, på bevægelserne, på smilet, at nu er man tilfreds. Nu går det, som det skal.

Ja, bare det nu må gå som det skal. Bare vi nu måtte nærme os den store dag.

Vi sad forleden aften ude hos D. og talte om det. Han, der ellers altid er så stilfærdig og så forsigtig i sit valg af ord, var med et blevet ivrig.

– Det går jo udmærket, sagde han og nikkede til mig. Men det går altfor langsomt, altfor langsomt. Det skulle komme som en stormflodsbølge og knuse alle skranker. Det skulle rase som et uvejr, under hvis vælde alting splintres og fejes bort.

Han slog ud med hånden, som splintrede han det hele og fejede det altsammen til side.

– Sig noget, sagde han til mig. Sig noget rigtig lykkeligt. Sid ikke bare der og smil fornøjet. Husk på, hvad det gælder. Husk på, hvad vi håber, både de og jeg og os allesammen. Og tænk på, hvad det varsler.

Ak ja, kære D., bare jeg havde ejet alle de frydefulde ord, som skulle til for at udtrykke det, der sang og skælvede i mit sind, mellem tvivl og håb. Men jeg ejede dem ikke. Det er vist med de store glæder, som med de store sorger. Der har vi kun tårerne.

De sad også og sved under mine øjenlåg.

Det var derfor jeg til sidst måtte hen til vinduet for at se ud og ned på gaden.

Men jeg gik hjem fra D. i en forunderlig lykkelig stemning. Han havde med sine ord ligesom underbygget og forstærket mit håb. Jeg følte som aldrig før sommernattens forunderlige milde og løfterige skønhed. Der lå månelys over byen. Skært og blankt månelys fra en tindrende himmel. Det varslede om en skøn og solfyldt dag.

En skøn og solfyldt dag, det er jo netop det, vi går og længes efter. En skøn og solfyldt dag. En stor dag. Den allerstørste for os alle. Håbets, genforeningens, fremtidens dag.

Jeg sidder her og forsøger at tænke mig den dag. Men jeg kan ikke. Jeg lukker øjnene og søger at drømme mig ind i dens tone og dens stemning. Men heller ikke det kan jeg. Det synes mig altsammen så forunderligt, hvis det sker. Men jeg kan mærke det som sang og som skælven gennem mit sind, som noget bankende frydefuldt, som noget, der ligesom griber om min strube, så det næsten kvæler mig.

Hvad mon I egentlig tænker derhjemme i disse dage. Går der også gennem Jere sind noget af dette, der er mere end håbet føler I ligesom noget stort, der nærmer sig, noget lykkeligt, der er ved at komme Jer i møde. Skinner solen ikke anderledes end før. Er den ikke ligesom gladere, varmere, skønnere. Og er der ikke ligesom en anden farve over Jere agre og Jere haver. En

lysere farve og en mildere farve. Og har Jer tale ikke en stille understrøm af den sikre fortrøstnings varme.

Far og mor. Kære far og mor. Tror I ikke, det dages nu. Tror I ikke, at dette er det sidste, og så kommer lykken og den dag, da vi kan tage hinanden i favn under varme glædestårer.

Ak ja, hvor er det skønt at håbe og at drømme, og hvor skal der egentlig lidt til, for at få ens hjerte til at frydes. For der *er* jo ikke sket noget endnu. Det kan løbe ud i stilstand, som så mange gange før. Men jeg ved alligevel ikke. Der er noget indeni mig, der *vil* have mig til at tro fuldt og fast. Og lad mig så da tro fuldt og fast. Jeg vil have din tro nu, far. Jeg vil fylde mit sind med det, der altid fyldte dit. Din usvigelige og urokkelige tro på, at der også i dette liv gives løn for de lidelser, der bæres i ydmyghed.

København, august 1918.

Jeg hører i dag for sikkert, at hele mit gamle regiment er taget til fange. Hvilken lykke for Jer, alle I kære landsmænd, for jeg ved, at det kun kan være sket under hæderfuld kamp. I hørte aldrig til dem, der ængstedes, eller skulle jages frem. I bar Jert kors med frimodighed, og I kæmpede i usvigelig tro på, at det I ofrede, var ofret for alle dem derhjemme, for den fædrene jord og for det lyse fremtidshåb, der levede hos Jer alle, og som bar Jer gennem mange tunge og smertefulde timer.

Kan I huske, når vi sad og talte sammen om det. Kan I huske hvor ofte vore tanker vandrede mod nord, ikke mindst på de dage, da vi fik aviserne eller brevene derhjemme fra. Omkring os lød det sprog, vi kunne med læberne, men aldrig med vore hjerter. Men det, der talte til os fra avisernes og brevenes sider,

det kunne fryde og bevæge. Kan I huske, når vi læste brevene eller digtene fra felten, eller de mange hilsner fra alle fronter. Det var jo så tit et budskab og en hilsen fra en eller anden kær kammerat, der var blevet borte for os i mylderet. Nu hørte vi hans tale, så hans smil, følte hans vemodige eller frejdige tankers varme og inderlighed.

Kan I huske de timers glæde. Og kan I huske, hvorledes vi så kunne sætte os til at synge vore gamle, kære sange, dem vi aldrig turde lade klinge derhjemme, men som her fik mæle. De fødtes af stemningen, de bares af vore følelsers styrke og samklang, de var som et udtryk for den glæde, vi ikke kunne finde samtalens udtryk for. Vi var tit så fattige på ord, men så rige i sangen, eller i håndtrykkets faste varme.

Hvor har vi meget at tale sammen om, når vi atter en gang mødes derhjemme. Meget at glædes ved, mange at mindes med vemod og taknemmelighed.

Mon Hans S. fra G. er imellem Jer. Den frejdigste af alle frejdige. Den modigste af alle modige. Kan I huske, når han begyndte at synge. Kan I huske, hvor han kunne gløde og begejstres, når vi talte om hjemmet.

Kan I huske, den gang han var forsvundet og vi troede, han var død – det var den gang, da han pludselig kom krybende på alle fire med den lille sårede løjtnant på sin ryg, blodig, forrevet, laset, næsten ukendelig af skarn og slam. Han havde reddet den lille løjtnant fra den visse død. Den lille attenårs knægt fra Berlin. Denne vimse, overmodige spradebasse, denne stantling, som Hans kaldte ham, der kunne bande som en gammel sergent og som hverken var bange for Gud eller Fanden. Var det

ikke sådan han sagde, når han følte, at han trængte til at vokse lidt?

Kan I huske det hurra, vi den gang gav hans, mens han segnede om og blev liggende som død af træthed og spænding. Og kan I huske det smil, han den gang sendte os? Det var som om han omfavnede os alle.

Det var den gang, han fik jernkorset. *Balbåndet*, som han kaldte det, fordi båndet sad som de båndstumper, vi fik i knaphullet på markedsballerne i Haderslev i gamle dage.

Ja, vist så, han må endnu være hos Jer. Ham kunne jo ingen kugle bide på og ingen granatstump ramme. *Han* var duskammerat med lykken og Forsynet.

Han var altid den første, der meldte sig, når vi skulle ud gennem spærreilden med kaffen til forreste linje, og vi kunne jo for resten for den sags skyld også gerne melde os frivilligt, os fra Nordslesvig. Vi blev jo sendt afsted alligevel, når ikke andre ville. Og var det for resten ret tit at andre ville? Jeg tror det ikke.

– I skal jo have én med Jer, der kan holde humøret oppe, sagde han altid.

Kan I huske, hvor han lo, når det rigtig sang omkring ham. Hvor var han overmodig og forvoven, men hvor det klædte ham.

København, oktober 1918.

Jeg forstår intet mere. Jeg har glemt alt andet, for at undres. Alle mine tanker har famlet sig gennem hver dag der gik, siden jeg skrev sidst. Intet har jeg kunnet samle. Hver dag har været som en drøm, og der var ingen plads for ord til papiret i det altsammen. Jeg har lét af glæde og jeg har grædt af

forventningens fryd. Jeg har været hvileløs og fattig på alt andet, end en stadig voksende undren over, hvad der er sket.

Hvor har tiden travlt med at fylde verdenshistoriens blade i disse tider. At menneskeslægten ikke taber vejret under farten.

Jovist, du havde ret, Jørgen: Dette er et verdenshav i det vildeste oprør og med stormflodsbølger mod alle kyster. Ak, du skulle have oplevet det altsammen, Jørgen. Dit sind skulle have jublet nu. Dine øjne skulle have flammet. Dine ord skulle have sunget deres lovsange i dine venners øren. Østrig-Ungarn foreslår fred. Bulgarien beder om det. Tyskland anmoder om våbenstilstand og herhjemme hilser de Nordslesvig som dansk igen.

Nordslesvig som dansk igen. Ja, ja. Det var jo håbet, drømmene, målet. Det var det, de levede for i over halvtredsindstyve år dernede. Det var det, de fortalte hinanden, når det kneb med kræfterne. Det var det, der blev sunget ved vor vugge fra den første time, vi så dagens lys. Det var vor sjæls næring og vort sinds evige forfriskelse.

Men at vi nu står ved målet. Eller at målet nu øjnes som en sikker kendsgerning. Det er forunderligt, rigt, uforståeligt.

Jeg sad sammen med S. i aftes og vi talte ikke om andet, for hver gang vore ord søgte ad andre veje, stoppede de pludselig op og vi så undrende på hinanden, mens vi sagde:

– Forstår du det. Jamen, *forstår* du det.

Jeg kan ikke sove i disse nætter. Jeg ligger bare og tænker på det altsammen og på dem derhjemme.

Går du stundesløs omkring far, sådan som du altid gjorde, når der ventede dig en stor glæde, mens du gned hænderne i

hinanden og smånynnede til med sådan et forunderligt levende og skiftende smil om din mund.

Sidder du ganske stille henne i din krog, mor, i den gamle stol fra farmors tid med de brede armlæn og den høje ryg, sådan som *du* altid plejede, når du skulle samle dine tanker.

Og min bror, min kære bror. Hvordan tænker *du* om det altsammen. Du, der nu nådigt slipper for alle rædslerne.

Tænk, hvor Vorherre har skærmet *mit* hjem. Jeg fandt vejen herop, og min bror bliver skånet. Intet har I mistet, far og mor. I kan en dag samles med Jere to drenge, ligeså raske og frejdige, som før den onde tid begyndte. Hvilken rig lykke. Dobbelt rig, når vi ved, hvad der er gået til grunde for tusinde andre.

Kan I forstå det. Kan I forstå, at det virkelig er sandhed.

Jeg synes undertiden det må være en drøm og jeg ængstes for at vågne.

København, november 1918.

Revolution i Tyskland. Den røde fane i Nordslesvig våbenstilstand og ubetinget underkastelse. Kejseren og kronprinsen flygtet. Nordslesvigerne henvender sig til Danmark og spørger, om man vil modtage dem.

Jeg søger at samle det altsammen og jeg søger at forstå det. Er det Nemesis. Er det straffen. Er det gengældelsens ubarmhjertighed, der nu rammer Tyskland. Dette udsultede, forarmede, forpinte land, klædt i sorg, blegt af sygdom og savn. Dødsmærket, hvis de andre ikke viser nåde, men gengælder ondt med ondt. Og har det ret til at vente andet. Viste det blot et eneste øjeblik selv nåde. Ødelagde det ikke Belgien, og ville

det ikke have sat brutalitetens støvlehæl på de andres nakke, hvis det havde sejret, og pint deres sjæl til det sidste suk.

Jeg husker kejserens tale til os i felten på hans første fødselsdag under krigen.

Fjenden må kæmpes fuldstændigt ned, sagde han, *og fredsbetingelserne vil jeg diktere med mine soldaters bajonetspidser.*

Jeg husker det så tydeligt. Det var den 7. februar 1915 i parken til det gamle slot Niobowo i Polen, hvor der i anledning af fødselsdagen blev holdt feltgudstjeneste.

Det var sejrsikre toner.

Og jeg husker den dag i august, da jeg gav møde i Berlin. Denne jubel, denne sejrsbevidsthedens overmod, denne rasende larmen af et krigssygt og krigsbegejstret folk, der følte sig som verdens herrer.

Deutschland, Deutschland über Alles, über Alles in der Welt … hvor klang disse strofer den gang af magtfølelsens brutale glæde. Og nu? Jeg synes ligefrem man kan græde over, at et folk kan blive så vildført, så misregeret, så hjerteløst ledet af svig og overmod, så fuldkomment lagt øde af dem, der har haft ansvaret og magten, og nu løber deres vej for at slippe for straffen.

Jeg forstår, at det nu vil gøre rent bord.

København, november 1918.

Det er forunderligt, hvor alt det nu synes mig fjernt, der ligger forud for disse begivenhedsrige dage. Jeg har kun én eneste tanke nu. Bare jeg snart kan komme hjem. Jeg ved jo, at den dag nærmer sig time for time, men jeg synes det varer alt for længe.

Jeg har det, ligesom da jeg var barn, og vi hjemme begyndte at tale om julen.

– Nu er der kun fjorten dage til julen, sagde mor. Kun fjorten dage, min dreng. Men jeg var altid utålmodig. Jeg syntes, at fjorten dage var alt for lang en tid.

– Hvorfor er det ikke i morgen, mor? kan jeg mindes, jeg spurgte. Der er så længe til om fjorten dage. Jeg synes det er min lykkelige ungdoms utålmodige julelængsel, der nu behersker mig med sit spørgsmål:

– Hvorfor er det ikke i morgen, mor?

Jeg tror, jeg må over til grænseegnene nu. Jeg må være dem derhjemme så nær som muligt. Jeg har ingen ro på mig længere. Bare det, at kunne vandre ned til grænsen og se ind i min barndoms genvundne land, synes mig en forunderlig og skøn tanke. Og så at vide, at de to sorthvide pæle dernede ved landevejen snart skal hugges om. Det er jo det sælsomste eventyr.

København, december 1918.

Jeg var i aftes ude hos D. for at tage afsked. Han forstod så godt, at jeg måtte over til grænsen nu. Måske kunne jeg oven i købet komme hjem, sagde han. Man vidste jo ikke, hvorledes de, der nu regerer, ville stille sig overfor flygtninge.

Vi talte naturligvis ikke om andet, end den store dag. Der tales i det hele taget næsten ikke om andet. Det står som en ufattelig drøm for alle.

Vi drak et glas vin sammen til afsked, og D. sagde, idet han rejste sig og rakte mig sin hånd:

– Til lykke, kære M. Til lykke, min kære landsmand. Og Gud velsigne alt, hvad der er og bliver dansk.

Jeg ved ikke, hvordan det så pludselig kom over mig. Men det må have været hans ords forunderlige varme, hans ansigts lysende udtryk af den største lykke, der gjorde det. Jeg måtte sætte mig, slippe hans hånd og bøje mit hoved ned over bordpladen, mens jeg græd. Jeg havde ikke andet udtryk for det, der i dette øjeblik gennemstrømmede mig.

Men mon det ikke har været sådan for alle dem derhjemme i disse sælsomme tider. Mon de ikke alle har bøjet deres hoved i gråd.

Vi mennesker ejer jo nu en gang ikke noget højere udtryk for den store, altbeherskende glæde, end de forløsende tårer.

Her slutter min unge vens optegnelser, men otte dage efter at han var rejst, fik jeg følgende brev fra ham, der også bør finde sin plads her:

Grænsen, december 1918.

Kære D. Først og fremmest min varmeste og bedste tak til Dem og Deres kære, for al Deres venlighed og godhed imod mig i den tid, jeg havde den glæde og lykke at komme i Deres hjem. Jeg skal aldrig glemme det, og når De, forhåbentlig inden ret længe, kan få lejlighed til at besøge os på Loviselund, skal Dannebrog vaje hver dag til Deres ære. De er jo da i de egne, hvor også en gang Deres slægt har kæmpet for den danske sag.

Dernæst må jeg fortælle dem noget, der har været mig en stor og uanet glæde. *Jeg har været sammen med min far.* Det gik således til:

Jeg var for et par dage siden nede ved grænsen og faldt dér i passiar med én af de nye tyske vagtposter med den røde sløjfe. Det var en rigtig forsoren og glad berliner ude fra Moabit. Jeg spurgte ham, om han aldrig kom så langt, som til S., og da han svarede, at der kom han formodentlig i løbet af eftermiddagen, bad jeg ham sige til min far, hvis navn jeg altså opgav, at jeg meget gerne ville tale med ham, og om han ikke kunne komme en lille tur over på den anden side grænsen den følgende dag ved 10-tiden om formiddagen.

– På den side dér, lo han og pegede over bommen. Ja måske. Jeg skal nok give ham besked om det, og det går formodentlig nok.

Jeg stak ham tre mark og nikkede.

Han puttede dem i lommen, så et øjeblik på mig og lo igen, idet han sagde:

Det *skal* gå. Stol bare på det.

De vil kunne forstå, at det var med underlige følelser, jeg den næste dag begav mig på vej til grænsen. Og naturligvis kom jeg længe før klokken ti. Men heller ikke min far havde haft ro på sig, thi ganske kort tid efter at jeg var kommet derned, kunne jeg se ham komme et stykke henne på landevejen, rank og hurtigt gående som sædvanligt, og svingende med stokken i store buer.

Jeg rev min hat af og vinkede, og lidt efter var han blevet opmærksom på mig og svingede også sin hat. Samtidig råbte han noget, som jeg ikke kunne høre, og da der var gået nogle minutter, stod han på dansk grund med sine arme om min hals.

Kære D. De forstår sikkert den uendelige fryd, som i dette øjeblik gennemstrømmede os begge, og da han hviskede med en stemme, der skælvede af bevægelse: Min kære, kære dreng, sank mit hoved ned mod hans skulder og jeg syntes jeg skulle svimle hen i lyksalighed.

Så gik vi hen mod kroen og jeg spurgte ham, om han ikke ville have en cigar.

Han så på mig og lo.

– En cigar, sagde han. Kom med den, du. Jeg har ikke smagt en cigar i de sidste to år. Har du flere, så frem med dem. De konfiskeres. Han var akkurat så munter og glad, som han altid plejede at være, da jeg var hjemme. Og da vi sad inde i kroen, og jeg gjorde undskyldning for, at det smørrebrød, jeg havde bestilt til os, ikke var så fint, som det kunne være, svarede han mellem smil og vemod:

– Min kære dreng. Jeg har ikke smagt smør de sidste tre måneder. Jeg har kun fået tørt brød. Din mor kunne ikke nøjes med *så* lidt som det, vi måtte få. Hun var syg en tid. Men nu har hun det rigtig godt.

Det har jo livet op på os … *det*.

Så så han på mig og rakte begge sine hænder over mod mig på bordet. Jeg greb dem og trykkede dem hårdt, og vi sad lidt i tavshed og så på hinanden.

Derefter bøjede han hovedet og glippede med øjnene, slap mine hænder og, idet han pressede sin ene hånd mod panden, sagde han:

– Jeg kan slet ikke forstå det, du. Jeg kan slet ikke forstå det. Men det må jo være sandt. Du begriber ikke, hvor din mor har været glad.

Så skælvede det om hans mund, han bøjede hovedet endnu dybere og græd med store, dryppende tårer mod bordets dug.

Jeg har aldrig før set min far græde, og det gjorde et forunderligt indtryk på mig. Jeg har på følelsen, at jeg burde have sagt noget, eller burde have gjort et eller andet. Men jeg sad bare ganske stille og så på ham, mens jeg gennemrisledes af varme og følte det hamre i mit bryst.

Ja, kære D. Det er kun en lille svag skildring af mødet mellem min far og mig. Den er sikkert meget mangelfuld, hvad udmalingen angår. Men jeg kan forsikre Dem, jeg har aldrig nogen sinde været så glad som den timestid, vi var sammen.

Henved ellevetiden gik han hjemad, og vi fulgtes hen til bommen. Han rakte mig hånden til farvel og gik derefter hurtigt sydpå.

Da han var kommet et stykke bort, vendte han sig om og svingede med stokken.

Jeg råbte til ham:

– Farvel far, hils hjemme, og på gensyn.

Og som om han skulle have luft for alt det, der brødes i ham, råbte han tilbage af sine lungers fulde kraft:

– Ja, på gensyn, min dreng … på gensyn … *På den store dag*.

Så svingede han igen med stokken, vendte sig om og gik med faste skridt videre, mens jeg svarede:

– Ja far. På gensyn. *På den store dag*.

Om "Den store dag"

Forfatter: Erich Erichsen (1870-1941).
Org.udgave: Erich Erichsen: *Den store Dag. Af en ung dansk Sønderjydes Optegnelser.* H. Hagerups Forlag, København 1919. Denne udgave er baseret på førsteudgavens 2. oplag.
Redigeret af: Kim N. Jensen.
Forside: Foto af en tysk soldat blandt ødelagte bygninger i landsbyen Etricourt, december 1916. Ukendt fotograf. (Deutsche Bundesarchiv Bild 104-0608A).

ISBN 978-87-7628-106-9
2. ebogsudgave, tidligere udgave ISBN 978-87-7979-378-1 (Ølstykke 2014).

www.ebib1800.dk

